

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta, Katedra bohemistiky

Olomouc 2020

**Vliv technologií na proces sazby a výsledný grafický produkt.
Proměna novin s nástupem počítačové sazby v 80./90. letech
20. století.**

The impact of technological development on the typesetting process and its
resulting graphical output.

The changes in newspaper production in the 1980s and 1990s, after the
introduction of desktop publishing.

Bakalářská diplomová práce

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Vypracovala: **Eliška Poláková**

Vedoucí práce: **Mgr. Lenka Pořízková, Ph.D.**

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne:

.....

podpis autora diplomové práce

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Lence Pořízkové, Ph.D. za všechny cenné rady, a především za čas, který mi během psaní této práce věnovala.

Obsah

ÚVOD.....	5
1. HISTORICKÉ TYPY SAZBY A JEJICH VYUŽITÍ PŘI PŘÍPRAVĚ PERIODIK	7
1.1. Ruční sazba.....	8
1.1.1. Pracovní prostředí.....	8
1.1.2. Nástroje a pomůcky ruční sazby.....	9
1.1.3. Sazební materiál	10
1.1.4. Využití při sazbě periodik	10
1.2. Strojová sazba	12
1.2.1. Sázečí stroje řádkové.....	14
1.2.2. Rychlosazba	15
1.2.3. Stroje písmenové.....	15
1.2.4. Využití při sazbě periodik	15
1.3. Fotosazba.....	19
1.3.1. Princip fotosazby.....	21
1.3.2. Fotosázečí stroje.....	21
1.3.3. Využití při sazbě periodik	23
2. SPECIFIKUM PERIODIKA JAKO GRAFICKÉHO PRODUKTU, NÁROKY NA	
TYPOGRAFII A SAZBU.....	25
2.1. Periodikum jako grafický produkt.....	25
2.2. Nároky na typografii a sazbu novin a časopisů.....	30
3. POČÍTAČOVÁ SAZBA A JEJÍ VLIV NA PŘÍPRAVU NOVIN.....	35
3.1. Vývoj DTP	36
3.1.1. Vybavení pro DTP	36
3.1.2. Programy pro DTP.....	37
3.2. Tvorba dokumentů pomocí počítačové sazby	38
3.2.1. Laicizace sazby	39
3.2.2. Sazba a formátování.....	42
3.2.3. Korektury.....	44
3.3. Proměna sazby novin.....	45
4. GRAFICKÁ PODOBA ČESKÝCH PERIODIK PŘED PŘÍCHODEM A PO PŘÍCHODU	
POČÍTAČOVÉ SAZBY A DTP.....	47
4.1. Noviny druhé poloviny 20. století.....	49
4.2. Vzhled dnešních novin.....	52
4.2.1. Titulní strana.....	52
4.2.2. Typografie textů a úprava obrázků	55
ZÁVĚR.....	62
SUMMARY.....	64
ANOTACE	65
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	66

Úvod

„Bouřlivým vývojem prošla po roce 1989 i samotná technologie výroby novinových stránek. Původně převážně analogový a nespojitý proces, kdy například ještě na začátku 90. let 20. století psali redaktoři text na psacím stroji, fotografie byly pořizovány na klasický film, layout stránek zakreslovali techničtí redaktoři ručně na papír a stránky se podle této předlohy sázely a odlévaly ze speciální kovové slitiny přímo v tiskárně, se zhruba do roku 2000 plně digitalizoval a koncentroval do redakcí. Do tiskárny už redakce posílá hotovou stránku v elektronické podobě.“ (Čuřík, 2012, s. 144) Takto stručně popisuje zlom, který nastal v 90. letech v oblasti sazby novin, Jaroslav Čuřík ve své knize *Nové trendy v médiích*. Tímto tématem se také budeme v následující práci zabývat. Zaměříme se především na historické typy sazby, které předcházely sazbě počítačové, a na to, jak ovlivňovaly podobu tištěných médií. V poslední části se budeme zabývat konkrétními ukázkami z našich současných novinových titulů a na jejich základě dojdeme k vlastním poznatkům o změnách v jejich grafické úpravě po roce 1989.

Tato práce bude rozdělena do čtyř kapitol. První z nich se zaměří na historické typy sazby a na to, jak pomocí nich byla připravována tištěná média a jak v době používání dané technologie vypadala jejich grafická úprava. Podrobný popis používání jednotlivých technologií, ze kterého bychom mohli usuzovat, jaké byly dobové zkušenosti se sazbou, však v odborné literatuře nenajdeme. Proto se pro naše potřeby ukázaly být nejvhodnější učební texty pro studenty polygrafických škol, které se detailněji věnují jednotlivým typům sazby (ruční, strojové, fotosazbě). Abychom byli dále schopni obecně popsat vzhled periodik v jednotlivých obdobích, využijeme kapitoly o podobě tištěných médií z *Úvodu do dějin tištěných médií* Pavla Večeři (2015).

Druhá kapitola bude věnována specifikaci novin jako grafického produktu a nárokům na jejich sazbu. Reflektujeme zde jak požadavky, které byly platné ve druhé polovině minulého století, tak i požadavky aktuální.

V následující kapitole se již přesuneme k dnešní sazbě počítačové a konkrétně k tomu, jak se tato technologie vyvíjela a jakým způsobem ovlivnila vzhled a úpravu dokumentů.

Pro závěrečnou část práce jsme jako zkoumaný vzorek vybrali několik aktuálních srpnových čísel našich tří seriózních deníků, vyznačujících se specifickou grafickou i typografickou úpravou: MF Dnes, Deníku a Práva. Z těchto materiálů jsme vybrali ukázky článků a grafických prvků, které se nám na základě znalostí typografických pravidel a pravidel úpravy novinové sazby zdály nevhodně zpracované. Také využijeme přehledů titulních stran několika dalších deníků, abychom určili opakující se prvky a míru využívání šablon u těchto periodik. Jednotlivé jevy následně vyhodnotíme podle toho, které z nich byly zaviněny dnešními technologiemi sazby a které vznikly pouhou nepozorností editorů.

1. Historické typy sazby a jejich využití při přípravě periodik

Sazba textu je neodmyslitelnou součástí předtiskové přípravy dokumentů už od nástupu knihtisku. Ten vynalezl kolem roku 1440 Johannes Gutenberg a pro přípravu tiskové formy používal vlastnoručně vyrobené kovové litery, z nichž skládal jednotlivé strany, které se na knihtisku obtiskly na papír. Pro jednobarevný tisk postačovala tiskaři forma jedna, avšak později se rozšířil také tisk dvoubarevný, pro který bylo nutné pořídit pro každou barvu novou formu. Podle tvaru se formy rozlišovaly na rovinné (např. pro knihtisk) a oblé (pro rotační knihtiskové, ofsetové a hlubotiskové stroje). (Pop, 1984, s. 14)

Dvěma hlavními způsoby zhotovování kovových tiskových forem byly ruční a strojový. Ruční se prakticky přestal využívat a začátkem 20. století byl plně nahrazen strojovým způsobem, který vznikl v 19. století z podnětu vydavatelů periodik a který celý proces zjednodušil a urychlil. Během 20. století však došlo také k nástupu fotosazby a počítačové sazby, která je dnes jedinou používanou technikou.

Pavel Pop dělí typy sazby podle technologických způsobů zhotovení na tyto skupiny: ruční, strojová, fotosazba, automatizovaná sazba a strojopisná sazba.¹ Ruční sazbou se zde rozumí ruční zpracování kovové sazby, a to jak ruční sázení, tak i ruční práci se sazbou strojovou. Strojovou sazbou definuje Pop jako kovovou sazbou zhotovovanou na sázecích strojích, která se dále dělí na sazbou řádkovou a písmenovou. Fotosazba se získávala osvitem znaků na fotografický materiál a zhotovovala se ve fotosázecích strojích. Za automatizovanou sazbou je považována kovová sazba či fotosazba zhotovená na stroji ovládaném děrnou nebo magnetickou páskou. Poslední typ, sazba strojopisná, se zhotovovala na

¹ Je však nutné podotknout, že tato publikace byla vydána v roce 1984 a nereflektuje nástup sazby počítačové.

psacích sázecích strojích a napsaná předloha se dále fotografovala a sloužila podobně jako fotosazba. (Tamtéž, s. 16)

V této kapitole se zaměříme na popis mechanismů a postupů sazby ruční, sazby strojové (písmenové i řádkové) a fotosazby. K tomu nám poslouží především učební texty vydané právě pro studenty sazečského oboru, které z dostupných pramenů nejlépe probírají všechny aspekty jednotlivých typů sazby. U každého typu uvedeme také způsob, jakým se daný postup využíval při přípravě periodik.

1.1. Ruční sazba

Ruční sazba je nejstarším a také nejsložitějším typem sazby textu. Byla využívána od vynálezu knihtisku po dalších téměř 400 let, tedy do nástupu sazby strojové. Kvalifikovaný sazeč musel být schopen upravovat litery a materiál pro potřeby sazby a všechny textové opravy hotové sazby musel provádět taktéž ručně a s velkou precizností, aby se litery nepoškodily a nemusely být z písmových souborů vyřazeny.

Kromě knihtisku se v této době rozvíjely také grafické techniky sloužící k masové reprodukci obrazového sdělení. Šlo o dřevoryt, techniku tisku z výšky, která se objevila v Německu, a mědiryt, techniku tisku z hloubky. (Večeřa, 2015, s. 31)

1.1.1. Pracovní prostředí

Pracovnímu prostředí sazeče se říkalo sazárna. Pop uvádí různé typy sazárny podle dokumentů, které zpracovávaly. Lišily se od sebe sazárny dílové pro sazbu knih, sazárny novinové, akcidenční i časopisecké. Všechny byly uzpůsobeny nábytkem a zařízením pro potřeby jednotlivých typů sazby. Každá sazárna však obsahovala velké množství regálů, do kterých byly ukládány jednotlivé písmovky, prkna sloužící k uschování hotové sazby či materiálu a také různých zlomků, ornamentů, značek, ozdob a zásobního materiálu. (Pop, 1984, 54)

Písmovky byly ploché zásuvky s plastovými přihrádkami. Každá písmovka obsahovala kompletní sadu písma jednoho stupně, druhu a řezu, tedy všechny

minusky, verzálky, akcentované litery, číslice, znaménka a písmové výplňky. Vedle písmovek se obvykle využívaly také linkovky a materiálky. Linkovky obsahovaly mosazné a olovené linky a materiálky sloužily k ukládání výplňkového materiálu. (Tamtéž, s. 55)

1.1.2. Nástroje a pomůcky ruční sazby

K ruční sazbě sloužila také řada nářadí a pomůcek, mezi které patřilo hlavně sázítka, sazebnice a typografické měřítko. Sázítka bylo nejdůležitějším nářadím, které sloužilo k tvorbě řádků vkládáním jednotlivých písmen (nejednou mohlo být přenášeno až devět řádků sazby). Vyrábělo se v několika délkách a před začátkem sázení se na něm musela nastavit šířka sazby. K přenosu vysázených řádek ze sázítka na sazebnici sloužila sázecí linka s oušky přečnávajícími formát sazby. Ke korigování sazby a manipulaci s ní bylo určeno ostré šídlo s dřevěnou násadou a k manipulaci s drobným materiálem se užívala pinzeta.

Vysázené řádky se přenášely na sazebnici, ze tří stran uzavřenou desku z lehkého kovu, na které se sazba dále upravovala a přenášela. Sazba se do ní nasouvala z otevřené strany a po dohotovení se vyvázala pevným konopným motouzem, aby tak byla zabezpečena proti rozsypání. Pro úpravu novinové sazby sloužily speciální sazebnice uzavřené ze všech čtyř stran, ve kterých se sazba po dokončení napevno uzamykala. K rozpočítávání a měření sazby sloužilo sazečí typografické měřítko, které bylo v době ručního sázení nepostradatelnou pomůckou. (Tamtéž, s. 55–56)

Výplňkový a linkový materiál musel sazeč běžně upravovat na potřebnou délku pomocí sekáčku, hoblíku či pily. Ke zhotovení kontrolních obtahů sazby sloužily obtahovací lisy. Ty fungovaly tak, že se sazba natřela barvou, položil se na ni papír a po projetí lisem vznikl otisk určený ke korektuře či další úpravě. (Tamtéž, s. 57)

Po vytištění textu byla sazba rozmetena a sazební materiál se roztřídil a vrátil zpět na původní místo v písmovce. Sazeč musel být při této činnosti velice opatrný, aby nedošlo k záměně písmovek a následnému promíchání různých druhů písma.

1.1.3. Sazební materiál

Většina materiálu používaného pro sazbu se zhotovovala z písmoviny, tedy slitiny olova, antimonu a cínu. Některé linky se zhotovovaly z mosazi a plakátová písma velkého stupně byla vyráběna z plastu či ze dřeva.

Materiál se dělil na výplňkový, který se netisknul, a na obrazový, do něhož řadíme písmo, linky, ornamenty, značky, ozdoby či štočky. Písmo se dále dělilo podle stupně (velikosti), jazykové sady a charakteristických kresebných znaků. Linky sloužily hlavně při sazbě tabulkové, novinové či akcidenční. Štočkem byl označován obrazový materiál využívaný v sazbě, který měl formu tiskové desky z kovu či plastu. (Tamtéž)

1.1.4. Využití při sazbě periodik

Při běžné sazbě knih si sazeč upravil sázítko na požadovanou šířku a začal do něj vkládat potřebná písmena z písmovky. K řádkovému prokladu bylo nutné využívat řádkových proložek většinou dvoubodové šířky.² Mezi jednotlivá slova pak sazeč vkládal mezernice, které byly dle potřeby rozšiřovány o další výplňky, pokud bylo nutné řádek roztáhnout většími mezerami. V opačných případech, kdy by se do řádku nevlezlo např. poslední písmeno slova, byly mezi slova vkládány výplňky užší a sazba se tak stahovala. Za základní výplněk byl považován třetinový, zúžená mezera byla čtvrtinová, rozšířená půlčtverčiková. Východové řádky či řádky s titulky musely být doplněny o výplňky do šíře celého řádku, aby byla vysázena celá plocha sazebnice. (Tamtéž, s. 66)

Pro novinovou sazbu byly typické linky používané k oddělení sloupců sazby. Tyto linky byly velice jemné, umístěné uprostřed silnější kuželky, a při špatné manipulaci se velice snadno otupily. Sloužily k rychlému vyplňování novinové strany a sekaly se podle délky článků. Všechny mezery v okolí článků a jiný prázdný prostor musel být vyplněn výplňkovým materiálem, aby bylo zaplněno

² U strojové sazby již byly litery odlévány na větší kuželku a proklad tak vznikl automaticky.

celé zrcadlo sazby. Pod štočky se vkládaly podložky, které je vyvýšily na stejnou úroveň s tiskovým písmem. (Buriánek, 1961, s. 28)

Při ruční sazbě novin se články sázely do určeného počtu sloupců, které od sebe byly většinou odděleny tenkými linkami. Podle vzhledu tehdejších novin se dá předpokládat, že všechny články byly sázeny stejným typem písma a na stejnou šířku. Technologické možnosti ruční sazby nedovolovaly při sazbě novin tvorbu složitých kompozic, protože bylo nutné text vysázet rychle. Tak se sazba skládala pouze z několika sloupců téměř souvislého textu, který nebyl rozdělen do rubrik ani oddělen titulky. Každá zpráva byla pouze uvozena informacemi o jejím původu a dataci a texty tak byly prostě sázeny za sebe sloupec po sloupci. Sazeč vkládal litery do sázítka upraveného na šířku sloupce a slova i řádky musel oddělovat pomocí výplňků. Grafických prvků se využívalo pouze k vyznačení hlavičky nebo k oddělení sloupců sazby. Používaly se také iniciály, které bylo v ruční sazbě poměrně snadné vkládat před následující text. Na níže uvedené ukázce vidíme ručně sázené vydání *The London Gazette* z roku 1762.

(Zdroj: thecustodiansin.wordpress.com)

Korektury se prováděly šídlem podle opraveného výtisku. Stejně široká písma nahrazovat přímo v sazebnici, ale pokud bylo vkládáno

písmeno jinak široké, musel se celý řádek velice opatrně vysunout do sázítka a upravit tak, aby byla šířka řádky správná. (Blažej, 1978, s. 59)

Na vzhled časopisů byly kladeny větší nároky už od počátku jejich vydávání, protože byly povinně ve svazcích ukládány do knihoven. Proto byl také pro jejich výrobu používán kvalitnější papír a grafika i obrazový doprovod byly propracovanější než u novin. I výroba byla proti novinám složitější, hlavně kvůli nutnosti obrazového doprovodu produkovaného malíři, kreslíři a grafiky za použití dostupných reprodukčních technik. Formát časopisů nebyl nijak výrazně odlišen od knih ani novin, například moralistické týdeníky vycházely v kvartovém novinovém formátu a jiné časopisy používaly formát oktávový, typický pro knižní produkci. (Večeřa, 2015, s. 73–74)

1.2. Strojová sazba

Nástup strojové výroby kovové sazby přišel s vynálezem sázecích strojů písmenových a řádkových, které znaky odlévaly z matic a okamžitě je řadily do sazby. Vynález sázecího stroje podmínil vynález rychlolisu B. Königa roku 1812, který urychlil tiskový proces. Stroje původně sloužily jen jako pomocná zařízení k urychlení práce v ručních sazárnách, postupně si ale v procesu sazby vybudovaly dominantní postavení. V 80. letech 20. století se sice v Československu již několik let rozvíjela fotosazba, ale strojová sazba se stále podílela asi na polovině veškeré výroby. Stále se prosazovala hlavně při přípravě novin, a to kvůli hospodárnosti procesu a také kvůli snazší korektuře sazby. Neočekával se však tak náhlý nástup sazby počítačové, která předchodí způsoby velice rychle nahradila: „Strojová sazba však ještě dlouho zůstane nosnou technologií výroby sazby především v menších tiskárnách a kvalifikovaný sazeč na sázecím stroji vyhledávaným odborníkem,“ tvrdí ještě v roce 1988 Pop. (Pop, 1988, s. 9)

Koncem 19. století se objevily snahy o zrychlení novinové sazby v důsledku vynálezu telegrafu a telefonu a s tím spojeného urychlení šíření informací. V roce 1886 pak německý hodinář Ottmar Mergenthaler sestrojil nový typ sázecího stroje. Ten dokázal odlévat sazbu z matic, které se po odlití automaticky ukládaly

zpět na své místo. Stroj později dostal název Linotype³ a stroje na tomto principu se používaly po celé století. Mergenthaler zde vyřešil problém zdlouhavého vyplňování mezislovních mezer vsazováním speciálních klínů, které řádku po jejím vysázení roztáhly na šířku sazby. V roce 1913 byl stroj zjednodušen W. S. Scudderem a po úpravě některých částí konstrukce byl vyráběn pod názvem Intertype. U řádkových strojů dále docházelo k dílčím úpravám, které souvisely hlavně s možností kombinace typů písem v jednom řádku sazby. (Sonberg, 1978, s. 19)

Vedle řádkových strojů se vyvíjely také takové, které odlévaly řádky z jednotlivých liter. Díky jednotlivým literám bylo možné sazbu mnohem jednodušeji upravovat. U strojů typu Monotype vznikl dvoudílný systém, který se skládal z klávesnice s děrovacím mechanismem a z ličky písmen, která sazbu odlévala automaticky dle pokynů na děrné pásce.

K sazbě titulků a plakátových písem se od 20. let používal převážně stroj Ludlow, který fungoval částečně na ručním principu. Do sázítka se ručně vsadily matrice a vložily se do stroje, který je během půl minuty odlil. Odlité řádky však neměly stejnou výšku kuželky jako ostatní písmo a bylo je nutné podkládat stejně jako štočky. (Buriánek, 1961, s. 33) Tento stroj vedl k počátku využívání podtitulků v delších novinových článcích a tím se změnila také úprava novin. (Barták, 2004, s. 93)

V našich sazárnách se stroje uplatňovaly pomaleji než ve světě, proces brzdil skepticismus ručních sazečů vůči kvalitě strojové sazby a složité korektury. Přejít ke strojové sazbě se tak dokončoval ještě před první světovou válkou. Část textů se také stále sázela ručně – titulky, inzeráty, burzovní zprávy. (Tamtéž, s. 88)

V době rozvoje strojové sazby se utvořil také polygrafický průmysl, který zastřešoval produkty, podniky a profese spjaté s výrobou tiskovin. Samotná produkce přecházela na strojní výrobu, a to vedlo ke změnám nejen v papírenství,

³ Z anglického line-of-type, tedy řádek z písmen.

ale také v oblasti tiskařských a sazečských technologií. (Večeřa, 2015, s. 98) Papírenský průmysl se tak na konci 18. století dočkal vynálezu umožňujícího strojové nabírání papírové hmoty, který vedl k výrobě papíru v rolích používaného pro tisk novin. V letech 1862–1866 byl zkonstruován také rotační tiskařský stroj, který odvíjel papír z nekonečného kotouče. Papír byl veden mezi válci, na které byly připevněny odlitky sazby, a produktem byly už složené a rozřezané výtisky. (Tamtéž, s. 99)

K pokroku došlo také v oblasti reprodukce obrazových sdělení – nově se používalo xylografie (tisk z výšky) a litografie (tisk z plochy). Reprodukci obrazových sdělení však od 19. století nejvíce ovlivnil vynález fotografie. (Večeřa, 2015, s. 100) V poslední třetině 19. století se fotografie dostaly i na stránky tištěných médií díky vynálezu autotypie, která spočívala v rozložení tónového obrazu a ploch různé světlosti na síť bodů různých tvarů, velikosti a hustoty. Tyto body se poté mohly tisknout pomocí štočků. (Tamtéž, s. 102)

1.2.1. Sázečí stroje řádkové

Řádkové sázečí stroje se skládaly ze tří částí, z nichž každá plnila jednu část procesu – šlo o mechanismy sázečí, licí a rozmetný. Matrice a výplňky byly uvolňovány ze zásobníků pomocí kláves a po odlití kompaktních řádek z písmoviny byly vraceny zpět na své místo. Sazeč tak ovládal sázečí mechanismus ručně, avšak lití a rozmetání už probíhalo automaticky. V momentě, kdy se jeden řádek odléval, byl předchozí rozmítán a následující sázen. (Pop, 1988, s. 13)

Sazeč ovládal klávesnici stroje, která obsahovala 90 kláves a vlevo vedle klávesnice ještě jednu zvláštní, určenou pro vypouštění výplňků. Postupnými stisky kláves příslušných znaků sazeč uváděl do činnosti jednotlivé vypouštěcí mechanismy, které uvolňovaly matrice ze zásobníků. Po odlití řádku byly matrice doneseny k rozmetacímu mechanismu, kde byly podle zoubků roztríděny a umístěny zpět do příslušných zásobníků. Řádkovou sazbu již nebylo nutné vyvazovat, ale musela být zajištěna olověnými zarážkami. (Tamtéž, s. 13–14)

1.2.2. Rychlosazba

S rozdělením technologického procesu na zhotovení děrné pásky a odlévání došlo ke zrychlení strojové řádkové sazby, tedy ke vzniku rychlosazby. Děrování pásky probíhalo na perforátoru s klávesnicí, postupně se ale přešlo na sazbový počítač, který automaticky vyplňoval řádky na šíři sazby (na perforátoru se musely vyplňovat ručně). Sazbové počítače byly vybaveny také programy pro tvorbu řádek a dělení slov. (Tamtéž, s. 24–26)

Rychloodlévací stroje měly zvýšený výkon, zrychlen byl hlavně oběh matic strojem a chlazení odlitků. Rychlosazba zaznamenala největší rozkvět v 60. letech a nejpoužívanější stroje pocházely z firmy Linotype a Intertype.

1.2.3. Stroje písmenové

Na písmenových strojích bylo možné zhotovit téměř všechny druhy sazby. Stroje odlévaly řádky z jednotlivých liter a ty se tak daly snadno upravovat. Běžně fungovaly na principu děrné pásky a sazbové ličky. Klávesnice průběžně sčítala šířku všech znaků i výplňků a upozorňovala sazeče zvonkem na blížící se konec řádky. Měla dva vedle sebe položené rámy s klávesami, na jednom se sázelo písmo základní, na druhém vyznačovací řez. (Tamtéž, s. 34–35)

Sazbová lička automaticky odlévala písmenovou sazbu na základě pokynů z děrné pásky. Každé písmeno bylo odlito ve vlastním matricovém rámečku a ochlazené odlitky se řadily za sebou do řádek, odkud byly přesunuty na sazebnici. (Tamtéž, s. 39)

1.2.4. Využití při sazbě periodik

Strojová sazba výrazně urychlovala proces sazby textu, proto byla mezi technologie využívané pro sazbu periodik přijata bez otálení. Využívaly se hlavně řádkové stroje, se kterými se lépe a rychleji manipulovalo při přenášení a lámání sazby. Bylo také možné přepínat mezi několika zásobníky, které obsahovaly různé vyznačovací řezy písma. Nevýhodou řádků odlitých v kuse však bylo nutné přesazování celého řádku kvůli jednomu chybnému písmenu. (Buriánek, 1961, s. 29–30) Sazba odlitá na písmenových strojích byla sice kvalitnější a korektura

písmen nevyžadovala přesazování celého řádku, při malém stupni novinového písma se však mohlo snadno stát, že by se sazba při přenášení rozsypala, a proto se tyto stroje pro novinovou sazbu příliš nevyužívaly. (Tamtéž, s. 33)

Možnost využití strojů k sazbě jednotlivých článků zvláště a snaha o jejich optické oddělení vedla k typografickému odlišení různých typů textů. S vysázenými texty dále pracovali metěři, kteří je spolu s titulky a štočky umísťovali do zrcadla sazby. I sebelepší úprava periodika však mohla být ovlivněna nedostatkem moderních a titulkových písem pro sázecí stroje, nevhodným linkovým materiálem či špatnou kvalitou tisku. (Kopřiva, 1961, s. 161) Při strojové sazbě se také mohlo stát, že se písmeno či slovo posunulo mimo účarí řádky – to mohlo být zaviněno opotřebením matric, špatným seřízením stroje nebo přeplněním sázítka. (Buriánek, 1961, s. 37)

Změna velikosti písma bez časových ztrát byla umožněna zvyšováním počtu zásobníků u sázecího stroje a stupeň písma se tak měnil pouze pohybem páky. Také víceznakové matrice posloužily rychlé změně řezu ze základního na vyznačovací, což bylo pro novinovou sazbu velice výhodné. Strojová sazba umožnila také změnu velikosti kuželky písma (řádkového prokladu). (Barták, 2004, s. 73)

Proti podobě novin z období ruční sazby se začala prosazovat odlišná úprava. Různorodá typografická úprava článků je sice opticky rozdělila do samostatných částí, ale stále bylo žádoucí, aby tvořily se zbytkem novin jeden sourodý celek. Jak však uvádí Jedlička, tento krok bylo téměř nemožné splnit: „Pokud jsou však články dodávané metérovi sázeny různými druhy a řezy písma, nemá velkou šanci dosáhnout esteticky kvalitního výsledku.“ (Jedlička, 1972, s. 63)

Ve snaze o zlepšení grafické podoby periodik byly ve 20. století zavedeny pečlivé korektury rukopisů a redaktoři se spolupodíleli na umístění a grafické úpravě všech materiálů. Komunikace mezi redaktorem rukopisu a sazečem probíhala smluveným kódem – každý vyznačovací řez měl v rukopise svůj způsob označení a sazeč tak věděl, které části textu sázet prostrkaně, tučně, kurzívou atp.

Každý titulek se přepisoval v celém znění na zvláštní papír, kde byly uvedeny také údaje pro jeho sazbu. (Kopřiva, 1961, s. 89)

Metér musel každý den rozmítat sazbu z předešlého dne. Ponechával v sazebnici pouze ty zprávy a inzeráty, které byly v dalším čísle znovu použity, dále titulky stálých rubrik a hlavičku titulu spolu s ostatními záhlavími, ve kterých aktualizoval potřebné údaje. Nové rukopisy se mezitím vysázely ve strojní sazárně dle zadání, byly provedeny jejich korektury a metér mohl články zalomit do stran. Začínal články na vnitřních stranách novin, ke kterým si připravil uvedené titulky pomocí titulkových strojů. Sloupce textů pro první stranu a pro sportovní rubriku byly metérovi dodávány jako poslední. (Jedlička, 1972, s. 64)

Protože korektury probíhaly zároveň s lámáním textu, bylo nutné již vysázené články zkorigovat dle dodaných oprav a upravit je do stran podle zrcadla. Proces sazby měl být kontrolován redaktorem, který musel v případě problematických článků rozhodnout o jejich zkrácení nebo prodloužení. (Buriánek, 1961, s. 52)

Pokud bylo nutné články krátit, snažil se redaktor vyhnout škrtní uprostřed odstavců. Výhodnější bylo škrtní takové, při kterém se dalo vyhnout přesazování textu, tím bylo např. vypuštění celého odstavce či jeho konce. Pokud byly od sebe sloupce sazby jednotlivých článků odděleny tenkými mezerami, bylo vhodnější užít k jejich oddělení tenkých linek – pokud jich však bylo použito, bylo nutné s ostatním linkovým materiálem pracovat s rozmyslem, protože se tím jeho další využití (např. použití rámečku nebo horizontální linky pro zdůraznění zprávy) značně limitovalo. (Kopřiva, 1961, s. 121)

Velice často se pro tisk periodik ve druhé polovině 20. století využívalo dvoubarevného tisku. Na posledních korekturních výtiscích se tak vyznačily titulky a části textu, které měly být tištěny barevně, a strany se předaly k matricování. Jak už bylo řečeno, pro dvoubarevný tisk musely být formy odlity dvě – na každé se proto vyfrézovaly ty části textu, které neměly být danou barvou tištěny.

Prvky novinové sazby

S vynálezem fotografie se v novinách čím dál častěji objevoval obrazový materiál. Pro reprodukci a použití v novinách sloužily pérovky, otisky dřevorytů, linorytů, písma (pro perové štočky), dále pro autotypové štočky malby, polotónové kresby a barevné i černobílé fotografie. (Tamtéž, s. 96) Štočky pro ilustrace, které spojovaly fotografii s kresbou, se vyráběly kombinací autotypie a pérovky, tedy jako autopera. (Tamtéž, s. 109)

Pokud bylo třeba odstranit z obrázku nežádoucí pozadí, byl předán k vykrytí. Vykrytí mohlo proběhnout na originálu vystřížením nepotřebné části nebo zakrytím bílou barvou (čímž se originál znehodnotil), či na negativu obrázku ruční retuší pomocí zinkografie. Vykrytému obrázku však bylo nutné přizpůsobit zbytek obsahu, neboť tak mohlo dojít ke vzniku větší nepotištěné plochy, která by na stránce působila rušivě. (Tamtéž, s. 99)

Pro štočky bylo z technických důvodů vhodné volit formáty podle násobků sloupců sazby. Sazeč se tím vyhnul složitému přesazování okolního textu a správně zvolená velikost umožnila umístění obrázku kamkoli na stránku. Pokud však byl obraz takového formátu, že mu šíře jednoho sloupce nestačila, ale více sloupců by znamenalo, že by obraz zabíral velkou část strany, bylo nutné jej upravit na potřebnou velikost a text ve sloupcích mu přizpůsobit. (Tamtéž, s. 152)

Při nutnosti oblamovat štoček textem se musely okolní řádky vysázet dvakrát. Nejprve se celý sloupec vysadil v základní šířce sazby a později při lámání se potřebné řádky přesadily na užší formát. Nebylo možné předem spočítat, kolik řádek bude nutné upravit a nebylo tak možné sloupec rovnou sázet na užší formát. (Tamtéž, s. 152) Zúžením sloupce však došlo k posunu celé sazby a mohlo se snadno stát, že byl text náhle delší než jemu předepsaný prostor. Pokud byl štoček navíc umístěn doprostřed stránky, ale na formát větší než byla šířka sloupců, byl výsledek sice působivý, ale také bylo nutné upravovat hned dva sloupce sazby.

Iniciály se využívaly minimálně, protože bylo nutné krátit řádky následující za nimi. V ruční sazbě bylo použití iniciály běžné, snadno se provedlo v sázítku.

U řádkové sazby už bylo používání iniciál složitější, a proto se jich používalo méně. Iniciála se musela vysadit zvlášť a u potřebných řádků se musely na začátku sázet výplňky, které se potom odsekávaly tak, aby řádky přiléhaly na kuželku iniciály. Později se přešlo ke způsobu, kdy se řádky navazující na iniciálu sázely rovnou na užší formát. (Sonberg, 1978, s. 164)

Číslo stránek se běžně umísťovala na střed nebo na vnější okraj. Vysázená čísla se skladovala v základní šířce odlitku a při vkládání do sazby se po stranách doplňovala potřebně dlouhými výplňky. (Tamtéž, s. 195)

Při sazbě perexů v řádkových strojích bylo nutné sázet tyto řádky z několika kratších řádků podle délky sloupců následujícího textu, aby se nemusela několikrát měnit šíře sazby. (Tamtéž, s. 179)

1.3. Fotosazba

Ve 20. století nastaly zlomové momenty ve výrobě novin a časopisů. Začal se využívat ofsetový tisk, fotosazba a počítače. Technika ofsetu byla postavena na bázi nepřímého tisku z plochy, takže byl tisk nejprve realizován na pogumovaném přenosovém válci, odkud byl dále přenesen na papír. Forma tak nebyla tolik opotřebovávána a proces byl úspornější. Ofset se postupně stal nejrozšířenější tiskovou technikou, protože umožňoval vydávání novin s nižšími finančními náklady a byl velice vhodný pro barevný tisk. Ve výrobě se však prosadil až po druhé světové válce. (Večeřa, 167–168)

Zatímco se ve světě ještě stále hojně využívala strojová sazba, při tvorbě tiskových forem se od 60. let pomalu začala prosazovat nová technologie sazby využívající principy fotografie. Vyráběla se zařízení, která vytvářela obraz jednotlivých znaků pomocí světla, výroba se čím dál více automatizovala a zrychlovala díky samočinným počítačům a elektronickým zařízením. Odpadla tak nutnost vyměňování matric, přetavování písmoviny a obecně práce s kovem, který škodil zdraví, sazeč už nemusel být tolik fyzicky zdatný, už nemusel manipulovat s těžkou kovovou sazbou. Hotová sazba vytvořená na fotosázecích zařízeních se dala lépe skladovat, protože zabrala mnohem méně místa, a mohla

být uchovávána libovolně dlouho. Příprava ve strojích se tím zkrátila, tisk se zkvalitnil a pracovní prostředí se zlepšilo. (Bernáth, 1985, s. 8–9)

Jednou ze změn, které s nástupem fotosazby nastaly, byl způsob tvorby a použití písma. Nejprve se pro fotosazbu překreslovaly a upravovaly již existující písma osvědčená při kovové sazbě (to je jedním z důvodů, proč se některá ze starších písem zachovala dodnes). Tato starší, klasická písma se pak používala hlavně pro sazbu knižní.

Rychlost a jednoduchost zhotovení fotomatric však brzy vedla k rozšíření nabídky písem o písma nová, určená jen pro fotosazbu. Nová písma samozřejmě musela splňovat požadavky estetičnosti, funkčnosti, čitelnosti a technické dokonalosti. S rozvojem titulkových fotosázecích strojů se rozvíjel také rejstřík akcidenčních písem využívaných pro reklamu a polygrafii. (Tamtéž, s. 162)

Výroba symbolů a piktogramů by byla pro kovovou sazbu nemyslitelná, zato při fotosazbě šlo o snadný proces. Každý nový symbol potřebný pro sazbu mohl být nasnímán a zaznamenán do paměti digitálního systému nebo na nosič. Poté mohl být v libovolném počtu vyvolán na film či fotopapír. (Tamtéž, s. 166)

Fotosazba také umožnila „odpoutání“ obrazu znaku od kuželky litery a písmena tak mohla být volně opticky modifikována – zužována, nakláněna. Tak byl například řešen problém s nadměrně rozsáhlým textem, který se nevešel do určeného pole. V kovové sazbě se musel text krátit, aby se do prostoru vešel, zato při fotosazbě se přistupovalo ke zúžení šířky znaků, takže se text vešel celý. (Tamtéž, s. 164)

Totéž uvádí také Večeřa, který tvrdí, že moderní technologie dovolovaly novinám širokou variabilitu typů písma a doprovodných grafických prvků. S tím se měnil i počet sloupců, který se často pohyboval mezi čtyřmi a sedmi. V bulvárních novinách se stala obvyklými křiklavá obrazová sdělení a barevné titulky posilující dramatickosti obsahu a některé tituly vycházely i na barevném papíře, aby se odlišily od jiných. (Večeřa, 2015, s. 198)

Fotosazbou se vyřešil problém návaznosti linek a čar, se kterým se potýkali sazeči při kovové sazbě. Nové linkovací přístroje byly schopny velice přesně zhotovit sazbu tabulek, novinových rámečků či formulářů. Linky byly čisté a přesné, všechny měly stejnou tloušťku, jejich délka nebyla limitována a návaznost linek v rozích byla velice čistá. (Bernáth, 1985, s. 164)

Hledisko kvality bylo pro fotosazbu velice důležité. Přesto však při ní docházelo k jistým znehodnocením, ke kterým se blíže vyjadřuje Bernáth. Poškození textu mohlo být způsobeno deformacemi tvaru znaků, jejich nesprávnou pozicí, nesprávným vyplněním sazby a rozdělením slov, typografickými chybami, chybami způsobenými zařízením, nevhodně zvolenou technologií či zásahem pracovníka. (Tamtéž, s. 168)

1.3.1. Princip fotosazby

Fotosazba je technologie založená na základním principu fotografie. Spojovala princip skladby písma a světelného záznamu tak, že byly obrazy jednotlivých písmových znaků řazeny za sebe a řádek po řádku zachycovány na světlocitlivý film nebo papír, na kterém byly uchovány. Tento způsob sazby textu významně ovlivnil rozvoj polygrafie a pronikl do všech používaných tiskových technik, především však do oblasti ofsetového tisku – tato technika totiž vyžadovala přenos textové i obrazové části na světlocitlivém nosiči. (Tamtéž, s. 9)

1.3.2. Fotosázecí stroje

První patenty na fotosázecí stroje se začaly objevovat již v době, kdy do našich tiskáren teprve pronikaly první sázecí stroje na kovovou sazbu (Bernáth uvádí rok 1897). První navržené stroje byly obsluhovány klávesnicí a jednotlivé znaky nebo celé řádky byly fotografovány pomocí světelného paprsku. (Tamtéž, s. 10)

Předchůdcem později používaných přístrojů se stal Uhertype z roku 1928. Skládal se ze dvou samostatných strojů, z nichž jeden sázel text a druhý jej zalamoval. Požadované velikosti písma se dosahovalo jeho zvětšováním v zalamovacím stroji. Kromě změny velikosti písma bylo možné upravovat také šířku řádků a určovat rozestupy mezi nimi. K osvitu docházelo vždy až po

vysázení celého řádku a mezery byly po ukončení řádku rozpalovány či stahovány automaticky. (Tamtéž, s. 11)

Stroje se obecně členily podle použitého písmového nosiče na ty využívající filmový pás, písmový rám, skleněný kotouč nebo magnetické záznamové médium. Podle mechaniky převodu signálu se pak rozlišovaly stroje mechanické a elektronické. Třetím kritériem byla možnost použití, takto byly odlišeny stroje pro hladkou sazbu a pro sazbu smíšenou. Poslední možné členění bylo dle výkonu. (Tamtéž, s. 14)

Vývoj fotosázecích strojů probíhal velice rychle a prošel několika etapami, resp. generacemi. Jednotlivé generace se od sebe odlišovaly hlavně použitými technickými prvky a postupným zvyšováním úrovně technického a programového vybavení. Bernáth tyto etapy rozlišuje celkem tři, zato novější Bartáková publikace udává čtyři.⁴

První fotosázecí stroje využívaly konstrukčních prvků a zásad sazby klasických řádkových sázecích strojů. Zvnějšku vypadaly v podstatě stejně a obsahovaly také rám s matricemi, které však nesly místo vyraženého znaku pouze jeho negativní obraz. Přístroje pro fotosazbu se však odlišily fotoprojekční soustavou, zásobníky filmů a následným zpracováním sazby na filmovém pásu. U těchto strojů nebylo možné sázet různé druhy písma, proto na nich byly zhotovovány pouze běžné texty a k sazbě titulků sloužily zvláštní titulkové fotosázecí stroje. (Tamtéž, s. 15)

Stroje druhé generace se již snažily odlišit od starších strojů pro kovovou sazbu. Projevila se zde snaha o co největší automatizaci procesu a využití děrné pásky k řízení celé operace zhotovení sazby pomocí počítače. Stroje využívaly rotující písmový disk, ze kterého byly exponovány obrazy znaků. Některé stroje fungovaly také na principu paměťové jednotky, tedy bez využití děrné pásky.

⁴ Pro Bernátha šlo v roce 1985 o aktuální vývoj v používaných technologiích, zato Bartáková publikace vyšla o téměř 20 let později v době počítačové sazby.

Takto byl vysázený řádek uložen v paměti a po jeho ukončení odeslán do expoziční jednotky. (Tamtéž, s. 16)

Stále narůstající požadavek rychlejšího a kvalitnějšího procesu vedl k sestrojení zařízení třetí generace. K vývoji rychlofotosázecích systémů nejvíce přispělo zavádění počítačů do výroby. Znaky byly nově generovány na katodové trubici z magnetického záznamu nebo snímáním přes fotonásobič. Poté byly vedeny přes optiku na světlocitlivý materiál. (Tamtéž, s. 17)

V dalším vývoji došlo k využití laserového paprsku, který se vyznačoval vysokou přesností a ostrostí zobrazení znaků. Proces montáže textu a obrazu postupoval k využití elektronické montáže pomocí počítače a lasery se začaly používat také ke zhotovování fotopolymerových reliéfních desek pro tisk z výšky. (Tamtéž) Barták tento technologický vývoj určuje jako čtvrtou generaci fotosázecích strojů. (Barták, 2004, s. 126) Postupné zapojování počítačových technologií do procesu fotosazby vedlo k rychlému nástupu sazby počítačové, která je dnes jedinou používanou technikou sazby.

1.3.3. Využití při sazbě periodik

Pracovní postup při fotosazbě byl určován základními pravidly sazby, která zaručovala její odborné a bezchybné zpracování. Pouze při sazbě novin byly dovoleny odchylky způsobené zvláštními podmínkami jejího zpracování. (Bernáth, 1985, s. 37)

Rukopisy určené pro tisk periodik musely mít předepsaný požadovaný druh, stupeň a proklad písma a šířku sazby v cicerech. Stejně jako u strojové sazby bylo při přípravě zrcadla sazby nutné detailně vypočítat a zakreslit jednotlivé články, titulky, obrázky a texty pod nimi. Linky a rámování se označovaly červeně a veškeré titulky byly dodávány v samostatných rukopisech. (Tamtéž)

Nejprve bylo nutné zkontrolovat rukopis i zrcadlo sazby a určit způsob jeho zpracování. Rukopis byl vysázen na klávesnici zařízení a text byl vytištěn pro korekturu, která následovala. V případě chyb byla sazba opravena a došlo ke zlomu do stránek podle dodaného zrcadla či jiných pokynů. (Tamtéž, s. 39)

Zalamování vysázeného textu do stran se provádělo stránkovou montáží. Bylo tak možné lámat strany podle návrhu a typografických pravidel a technické možnosti úpravy byly mnohem větší, protože sazba byla na papíře nebo na filmu, který se dal stříhat a lepit. Pouze u korektur sazby na filmu bylo nelehké přesně vyříznout a nahradit potřebné místo.

Montáž stránek se připravovala na průsvitných přilnavých fóliích, na které se vedle sebe umístily požadované části textu. Na linky se používaly samolepící proužky s různě silnými čarami. Pro dvoubarevnou sazbu se mohly dvě fólie překrýt přes sebe a snadno se tak dalo zajistit, aby byly např. barevné titulky na správném místě. Druhým způsobem montáže byla montáž podkladů na fotopapíře, která byla sice levnější, ale méně přesná a bylo nutné jednotlivé části na podklad lepit. Když se sázely noviny, bylo možné použít podložku s vyznačenými sloupci sazby a místem pro paginaci. (Tamtéž, s. 43–47)

Postupně se v redakcích začaly používat zobrazovací a interaktivní grafické terminály, které sloužily především k provádění korektur a později také k montáži stránek. Tyto přístroje tvořily postupný přechod k počítačovému publikování. (Tamtéž, s. 149)

Forma novin byla v době fotosazby dále ovlivněna vizualizací a kolorizací spojenou s nástupem filmu a televize, obsahově bylo nutné využívat poutavé titulky a kratší, údernější a zkratkovité texty. V bulvárních novinách se články zkracovaly na minimum a titulky byly tučné, palcové a poschod'ové. Seriózní noviny s těmito prvky pracovaly méně a spíše dbaly na to, aby byly články řazeny do rubrik. Běžným prvkem se stal zvýrazněný perex v délce dvou až pěti vět.

Každý list se většinou držel vyzkoušeného tradičního záhlaví a zavedené grafické podoby, na kterou byli čtenáři zvyklí. Titulní strana stále obsahovala ty nejdůležitější informace zdůrazněné pomocí titulků, grafiky nebo obrazového doprovodu, avšak úvodníky typické pro meziválečné období ve druhé polovině 20. století pomalu mizely. (Večeřa, 2015, s. 199)

2. Specifikum periodika jako grafického produktu, nároky na typografii a sazbu

Podoba tištěných médií se rozvíjela v těsné závislosti na vývoji nových technologií, které jejich výrobu umožňovaly. Noviny už od počátku sloužily v zájmu společnosti, kterou informovaly o všem, co se dělo doma i ve světě, a utvářely její vědomí a hodnoty. Před vynálezem rozhlasu a televize se v podstatě jednalo o jediný zdroj informací a přijímané zprávy si čtenář neměl jak ověřovat. Postupem času se však do novin začaly dostávat i méně důležité informace, obrazový doprovod a zprávy z různých oblastí zájmu, a bylo proto nutné, aby byly články rozděleny do rubrik a aby jejich úprava podléhala určitým pravidlům a tím napomáhala čtenáři v orientaci v množství zveřejňovaných zpráv. Čtenářovo oko totiž vyžaduje uspořádání stránky do členěných oddílů, ve kterých se dokáže snadno zorientovat a vybrat si pro sebe to podstatné. Důležité tak bylo, aby grafická podoba titulu čtenáře lákala k četbě a aby byly nejdůležitější zprávy nejvíce zdůrazněny.

2.1. Periodikum jako grafický produkt

Důležitost grafické úpravy se v minulém století stala zásadním měřítkem pro kvalitu periodika. Hladký s Bartákem např. vyzdvihují grafickou úpravu novin jako formu vyjádření cílů a potřeb společnosti, jako součást životního stylu a nástroj výchovy lidí. (Hladký a Barták, 1981, s. 7) Její užitečnost spatřují v působivém výtvarném uspořádání textových a obrazových částí, které souzní s obsahem a významem sdělovaných informací. (Tamtéž, s. 12) Toto výtvarné zpracování však bylo a stále je značně limitováno závislostí na technických a ekonomických podmínkách výroby novin, úprava musí mj. odpovídat daným technickým možnostem tiskárny. (Tamtéž, s. 24)

Za funkční grafickou úpravu považují autoři takovou, která dokáže upoutat pozornost čtenáře, má správné rozmístění materiálů podle jejich důležitosti, je

výrazově umírněná ve vztahu k obsahu a vnější podoba textů odpovídá uměleckým požadavkům doby.⁵ (Tamtéž, s. 8)

Vizuální podoba periodik je specifická hned několika prvky, které z nich činí jedinečný grafický produkt. Základní podoba tištěného média je určena zvoleným formátem, rozvržením zrcadla do sloupců, originálním grafickým řešením hlavičky titulu, využitím a umístěním obrázků a také zvoleným písmem pro text i titulky.

Jak uvádí Blažej, základem každé novinové strany je pevně daný formát. Ten u nás rozeznáváme buď světový, který se člení na 7–8 sloupců, nebo středoevropský, který mívá 4–6 sloupců. Tyto velké formáty umožňují mnoho způsobů rozvržení strany – různé kombinace textu a obrázků, různé postupy v typografické úpravě článků, titulků a perexů. (Blažej, 1990, s. 187) Stejně rozlišení formátů uvádí také Jedlička, který navíc udává rozměry formátu v centimetrech a rozměry sazby v cicerch (typografická měrná jednotka). Světový formát definuje rozměry 43 cm × 60 cm a 89 × 116 cicer, středoevropský 31,5 cm × 47,5 cm a 65,5 × 92 cicer. (Jedlička, 1972, s. 61)

Kočička však později dodává, že nabídka formátů je v dnešní době mnohem pestřejší a neomezuje se jen na ty, udávané původní normou. Vydavatelé dnes při výběru formátu často vychází z šířky role papíru, na který se dané periodikum tiskne. (Kočička, 2004, s. 200)

V 70. letech měly deníky obvykle šest až osm stran. Na všech vnitřních stranách se sázelo neživé záhlaví či zápatí. V případě záhlaví se k vnějšímu okraji umísťovalo číslo strany, na střed název novin a na vnitřní okraj datum. U zápatí se všechny informace sázely společně na vnitřní nebo vnější okraj. (Jedlička, 1972, s. 62) Dnešní deníky mají okolo šestnácti až třiceti dvou stran a formát se nejčastěji blíží středoevropskému/berlineru. Sloupců sazby bývá šest a poslední sloupec na titulní straně bývá často využíván k reklamě či propagaci dalších

⁵ Důraz na „požadavky doby“ a chápání typografie jako jednoho z nástrojů „výchovy lidí“ (např. prostřednictvím vizuálního zdůrazňování a naopak potlačování žádoucích/nežádoucích obsahů) je typické pro většinu 20. století, nejen pro období normalizace, kdy vyšla citovaná kniha.

článků. Vnitřní zápatí novin zůstává prázdné a záhlaví je většinou sázeno stejně jako dříve.

Zrcadlo sazby je podle zvoleného formátu a typu písma rozčleněno do sloupců oddělených mezerami. Podle Kopřivy by se např. v novinách středoevropského formátu nemělo objevit více sloupců než pět, v opačném případě by totiž byly zúženy tak, že by délka řádků nedostačovala délce českých slov a vznikala by nevzhledná bílá místa – řeky. (Kopřiva, 1961, s. 134) Také Kočička považuje za základ sazby periodik typické rozdělení do sloupců, od kterého se odvíjí další charakteristické prostředky. Můžeme zmínit pro noviny typické perexy, tedy sazbu části textu na šíři více sloupců či celé sazby. Perexem mohou být titulky, podnadpisy nebo úvodní odstavce textů. Dalším častým prvkem v dnešní sazbě novin jsou citace, někdy zasahující do více sloupců článku, které zvýrazňují jeho nejdůležitější část či komentář. V případě, kdy je citace vložena mezi dva sloupce článku, mívá zpravidla šířku jednoho sloupce a zužuje tak oba sloupce textu, ve kterých je kvůli tomu často nutné rozšiřovat mezislovní mezery. (Kočička, 2004, s. 204)

Hlavní a nejúčinnější grafické prvky sloužící k upoutání pozornosti nese titulní strana. Ta v záhlaví obsahuje výrazně řešený název novin a technické údaje, tedy hlavičku listu. Hlavička by měla zůstat stabilní alespoň pro jeden ročník periodika, aby čtenář titul vždy ihned poznal mezi ostatními. (Kopřiva, 1961, s. 131) Prvním textem pod hlavičkou býval úvodník (dnes už se nevyužívá), dále se pak na titulní stranu zařazují nejaktuálnější zprávy s vhodným obrazovým doprovodem. K patě strany se umísťuje stálá rubrika, často také graficky oddělená a označená stabilním titulkem. (Jedlička, 1972, s. 61) Toto rozvržení se od dob vydání citované publikace příliš nezměnilo.

Pro články na titulní straně je typické odkazování na jejich pokračování, které následuje na straně jiné. Často se lze u tohoto navazujícího článku setkat s odlišným názvem, článek by proto měl být pod titulkem označen zpětným odkazem na text, na který navazuje. Kočička tvrdí, že se těchto postupů využívá hlavně z reklamních důvodů – člověk je nucen listovat a hledat požadovaný článek mezi ostatními informacemi. (Kočička, 2004, s. 202) Lze se však domnívat,

že pragmatické důvody, jako snaha umístit na titulní stranu co nejvíce zásadních témat, jsou minimálně stejně relevantní.

Dříve se při tvorbě periodik používala písma, která byla vytvářena přímo pro novinovou sazbu, a k vizuálnímu odlišení jednotlivých materiálů se využívalo i několika typů písem v rámci jedné strany textu. Písma navržená speciálně pro novinovou sazbu byla používána od 30. let. Jednalo se hlavně o *Times*, *Times New Roman* či *Excelsior* a tato písma byla oblíbená hlavně pro jejich dostupnost v půlstupních. Z českých písem se nejpoužívanějším stal *Public* Stanislava Maršo. Šlo o velice tmavé písmo s dobrou kresbou, která při tisku zajišťovala viditelnost všech písmových tahů, čehož však bylo dosahováno na úkor estetické kvality liter. Také Dyntar uvádí, že pro noviny se nehodí písma jemná, křehká ani ozdobná. (Dyntar, 1957, s. 257) Dnes se noviny kvůli konkurenci televize (a později i internetu) orientují spíše na přenos obrazového sdělení a zapojování obrazů do textu a projevuje se větší snaha o sjednocení písma, způsobu členění strany a členění do rubrik. (Kočička, s. 200–202)

Důležitým prvkem přehledné úpravy periodika jsou titulky. Ty nemusí být sázeny jen z jednoho stupně písma – pokud je titulek delší, může být jeho doplňující část vysázena menším stupněm nebo i odlišným řezem či typem písma. Verzálkami se titulky často nesází, protože jsou těžko čitelné a nevyhovují pro delší nadpisy. Je také nutné je důkladně prostrkávat, aby byly mezery opticky stejné, a v dobách užívání stereotypie se navíc stávalo, že u nich snadno odpadávaly akcenty. (Dyntar, 1957, s. 248) Titulky mohou být také skládané, tedy spojující titulek s podtitulkem či nadtitulkem, a od sebe graficky oddělené, používají se rovněž titulky v negativním provedení⁶ nebo s podkreslením tangýrou⁷ – takové bývaly časté hlavně u stálých názvů rubrik. U publicistických textů bylo dříve obvyklé i používání čitelných titulků kreslených, v rámci jedné

⁶ Titulky v bílé barvě umístěné v rámečku s černou či barevnou výplní, které se dříve sázely pouze pomocí štočku, a dnes už se s nimi tak často nesetkáme

⁷ Grafické vyplnění plochy vzorkem, např. šrafováním či mřížkou.

strany by se však nemělo vyskytovat mnoho různých typů titulků. (Kopřiva, 1961, s. 173)

Pokud je článek příliš dlouhý, měl by být rozdělen pomocí mezititulků, aby příliš neunavoval čtenářovo oko a udržel tím jeho pozornost a zájem. Kopřiva u dlouhých materiálů navrhuje také používání iniciál u jednotlivých oddílů či zkracování jejich méně důležitých částí použitím menšího stupně písma. (Kopřiva, s. 172) To je však praxe, s níž se dnes setkáme pouze zřídka a která vycházela především z dobových technologických možností.

Požadavek dvou jednot

Často se mezi požadavky na úpravu periodik vyskytuje požadavek vzájemné závislosti obsahu a formy článků a jednotné úpravy celého titulu. Jde o zásady, které v podstatě utváří podobu periodik a které se pravděpodobně v novinové praxi udrží i nadále.

Podle Kopřivy jsou v platnosti určitá základní pravidla, kterými je nutno se při úpravě novin řídit. Pracovník, který text láme, by měl mít také určitý výtvarný smysl a dostatečné zkušenosti. Umístění materiálu a jeho úprava se odvíjí od obsahu a důležitosti sdělení. Tak mají například i některé žánry svou specifickou úpravu, která je často ustálená a váže se k určitému typu textu, který je tak mezi ostatními snadno rozlišitelný. Nedodržení požadavku závislosti úpravy na obsahu má za následek snížení účinku textu. Druhým požadavkem je, aby mělo každé periodikum vlastní grafickou úpravu, která jej odliší od jiných a která zároveň odpovídá jeho zaměření. (Tamtéž, s. 127–131) V dnešní novinové praxi již není grafické odlišování žánrů vázáno tak jednoznačnými pravidly či doporučeními, stále však lze vysledovat tendenci signalizovat např. beletrizované texty (fejeton, úvaha apod.) nebo inzerci typografickými prostředky – kurzívním řezem, jiným typem písma, použitím rastrů apod. Samotný způsob sazby a vnitřní organizace grafiky listu je však již u hlavních deníků natolik nivelizován, že zůstává charakteristickým prvkem periodika (pro běžného čtenáře) převážně pouze hlavička.

Hladký a Barták se o důležitosti dvou jednot – jednoty obsahu a formy konkrétního sdělení a jednoty grafické úpravy celého periodika alespoň v rámci jednoho ročníku – zmiňují také: „Stylová jednota vyžaduje dodržování charakteristické podoby grafické úpravy, zvolené pro optický vzhled novin nebo časopisu, jednotně v celém listě při dodržování grafických pravidel.“ Nutným prvkem grafické jednoty je podle nich také sepětí formy s daným jazykem, protože např. délka slov českých a anglických způsobuje odlišnosti v nejmenší vhodné šířce sloupců. Proto bychom neměli vše, co je běžné v zahraničních listech, bez rozmyslu přejímat. (Hladký a Barták, 1981, s. 45)

2.2. Nároky na typografii a sazbu novin a časopisů

Typografie spolu s grafickou úpravou titulu má hlavní vliv na získání pozornosti a zájmu čtenáře, měla by psychologicky působit na jeho vnímání a pozitivně povzbuzovat jeho citové zaujetí. (Blažej, 1990, s. 187) Podle Horného jde o „takové uspořádání vzhledu dokumentu, jehož se dá dosáhnout pomocí nástrojů, které má typograf nebo grafik k dispozici. Jsou to např. druh a velikost písma, vzdálenost řádků textu, jejich uspořádání do prostoru pro tisk a umístění na listu papíru, používání ozdobných a doplňkových prvků, obrázků ap.“ (Horný, 1997, s. 12) Jedním z požadavků na moderní typografii je využití všech možností, které poskytují nové a poskytnou další technické objevy – typografická úprava by neměla zastarat, měla by se neustále vyvíjet a měli by na ní spolupracovat všichni, kdo se na vzniku titulu podílí. (Hladký a Barták, 1981, s. 33)

Zrcadlo sazby

Dokud se používalo sazby strojové, bylo v redakcích vhodné propočítat jednotlivé rukopisy na počet řádek a zakreslit články do zrcadla stránky. Tak vzniklo zrcadlo pro metéra s daným rozmístěním článků, titulků a štočků, podle kterého se mohl při lámání řídit. (Jedlička, 1972, s. 63)

Každý, kdo sestavoval zrcadlo, musel mít vkus a technické znalosti, aby dokázal určit, které jeho nápady jsou technicky proveditelné a také vhodné pro danou tiskovinu. Při rozvrhování materiálu na stránku se často kreslilo na starší

vydání tisku. Pokud byly dodány všechny materiály, mohlo se vše propočítat a určit, zda bude třeba délku některých rukopisů upravit nebo ještě zasáhnout do zamýšleného rozvržení. Pokud však rozvržení nevycházelo, ponechávaly se na svém místě důležité články a obrázky a zbývající materiál se musel upravit tak, aby co nejlépe zaplnil zbylou plochu. V krajním případě bylo možné některé články vyřadit nebo vyměnit za jiné, které lépe vyhovovaly prostoru stránky. (Kopřiva, 1961, s. 162)

Pokud bylo nutné články krátit, aby vyšly na zrcadlo, snažil se redaktor vyhnout škrtání uprostřed odstavců. Výhodnější bylo škrtání takové, při kterém se nemusel text přesazovat, tedy škrtání vypuštěním celého odstavce či jeho konce. (Tamtéž, s. 190–191)

Písmo

Úprava strany by měla vycházet ze základního typu a velikosti písma pro samotný text, ze kterého by se mělo odvíjet písmo pro titulky a rozdělení stran do sloupců. Kopřiva jako základní písmo uvádí petit antikvového řezu jako nejčitelnější typ písma v ideálním stupni. (Tamtéž, s. 132)

Základem typografie novin je základní písmo, které je uspořádáno do odstavců sázených na stejnou šíři řádky a se stejným řádkovým prokladem. V každém článku bývá převážně uplatněn jeden stupeň, druh a řez písma. Hladký a Barták uvádějí na počátku 80. let 20. století ideální velikost písma 8–10 bodů, avšak již v jejich době se v praxi vyskytovaly spíše stupně 6–8. Novinové písmo by mělo být antikvové a dostatečně tučné, aby vyhovovalo technickým podmínkám výroby a mohlo tak být kvalitně a čitelně vytištěno i v menších stupních. (Hladký a Barták, 1981, s. 68)

Jedlička přisuzuje používání písem tučné kresby faktu, že tiskárny dříve často upřednostňovaly životnost písem před jejich kresebnou kvalitou. Zároveň však byla důležitým požadavkem na tato písma dobrá čitelnost. V dobové praxi se velikost písma určovala dle důležitosti sdělení – hlavní zprávy se tak sázely petitem (8 bodů), méně významné kolonelem (7 – tento stupeň dříve nebyl pro

ruční sazbu dostupný, stejně tak stupně 9 a 11) a ostatní nonpareillem (6) – stejně tak musel být vhodně zvolen i stupeň písma titulkového. (Jedlička, 1972, s. 63)

Pro titulkové písmo by měl být používán jednotný styl písma, který navíc dobře spolupůsobí s hlavičkou titulu. Titulky by také neměly být sázeny nadměrným písmem a zabírat velký prostor na straně použitím příliš velkých mezer. (Tamtéž, s. 63)

Pravidla sazby

Při lámání textu do sloupců může snadno dojít k chybám, které mohou znehodnotit vzhled novin. Proto jsou v platnosti určitá pravidla, kterými by se měl lámající redaktor či grafik řídit. Tato pravidla se přitom během posledního půlstoletí změnila jen minimálně. Hlavička v záhlaví strany by tak měla být i dnes vysázena přes celou šíři sazby a pokud je užší, tak sázena k levému okraji, v obou případech by však měla být dostatečně graficky oddělená od zbytku textu.

Dále například nesmí dojít k umístění dvou titulků vedle sebe. V těchto případech je třeba články buď přesadit, jeden z titulků graficky odlišit nebo jeden z článků umístit do rámečku. Vedle sebe by se neměly vyskytnout ani dva obrázky, rámečky, grafy či tabulky. V případech, kdy jsou titulky neúměrně krátké či dlouhé k počtu sloupců článku, neměli bychom přizpůsobovat stupeň písma, aby titulek vycházel na šíři sazby, ale měli bychom upravit samotný jeho text tak, aby lépe odpovídal délce řádku bez nutnosti změny písma.

Sazba titulní strany by měla stát na výrazném hlavním článku uvedeném obrázkem či dostatečně velkým titulkem v horní části strany. Směrem k patě strany se pak mohou stupně titulků i důležitost zpráv snižovat. (Kopřiva, 1961, s. 189–190)

Při zalamování jednoho článku do druhého je nutné dbát na to, aby od sebe byly oba články dostatečně odlišeny či odděleny linkou a čtenář je nepovažoval za souvislý text. Toto pravidlo je důležité také při zalamování článků o stejném počtu sloupců pod sebe. (Tamtéž, s. 190)

Pro odlišení článků lze mimo již uvedené možnosti použít také různého formátování. Úvodní text článku je často sázen na širší sloupec než zbytek článku, a navíc odlišen například půltučným řezem. Při vkládání textu do rámečku je nutné šířku sloupce pro sazbu předepsat užší. Také celé články lze odlišovat různými formáty, původně dvousloupcový článek tak může být vysázen jak na celou šíři těchto sloupců, tak i do sloupců tří. Tohoto odlišení by se však v rámci stránky nemělo použít více než dvakrát. (Tamtéž, s. 170–172) Pokud se v novinách sází písmo více stupňů, navrhuje Dyntar, aby byla odstavcová zarážka pro všechny články stejná a předepsaná určitým počtem bodů, nejlépe 10–15. (Dyntar, 1957, s. 277) Dnešní deníky odlišného formátování článků moc často nevyužívají a raději pracují s původní šířkou a počtem sloupců. Také pravidla pro určení optimální odstavcové zarážky jsou dnes odvozena spíše od čtverčíku daného stupně písma (tedy poměrně relativní jednotky).

Dodržování pravidel sazby u dnešních periodik

Pro úzké sloupce novinové sazby jsou typografická pravidla volnější, jelikož není možné je všechna dodržet. Kočička uvádí seznam možných porušení pravidel, ale také těch zásad, které je nutno dodržovat pro estetickou úpravu periodika. (Kočička, 2004, s. 203)

Mezi tato povolená porušení tak řadí pravopisně správné dělení slov na konci řádků i ve více než šesti sloupcích pod sebou, nemělo by se však k dělení přistupovat, pokud není třeba. Je také možné ponechat na konci řádku jednopísmennou předložku či spojku, pokud nelze jinak. Pokud na jeden řádek vycházejí jen dvě dlouhá slova, je lepší rozšířit mezeru mezi nimi, větší prostrkání písmen se dnes považuje za nežádoucí. V případech, kdy na řádek vychází pouze jedno slovo, je možné jej prostrkat nebo, a to je považováno za lepší možnost, jej umístit doprostřed řádku.

Naopak i v novinové sazbě existují pravidla, která je nutné dodržovat. Jde o jednoduché principy, které zvyšují kulturu titulu. Kočička k nim řadí hlavně používání správných českých uvozovek nebo rozlišování pomlčky a spojovníku. Dále je nutné dodržovat stránkový rejstřík, především dodržovat stejný řádkový

proklad v celém článku, a pozornost musí být věnována také titulkům, které by neměly být nutně deformovány na šíři sazby. Pro lepší grafickou úpravu je vhodné dodržovat také pravidla týkající se parchantů, které se v novinové sazbě mohou objevit mezi sloupci nebo obrázky. Pokud je to nutné, lze v novinách tolerovat vdovy, sirotky však nikoli. (Tamtéž, s. 204–205)

Způsob grafické a typografické práce je dnes v novinách zjednodušen, ale i limitován využíváním automatizovaných redakčních systémů, v nichž existují předpřipravené šablony pro různé typy stránek a obsahů. Práce editora je pak již pouze vyplňovat místa určená jednotlivým textům, na jejich kreativní rozmístění má minimální vliv.

3. Počítačová sazba a její vliv na přípravu novin

Když se v době ruční sazby uvažovalo nad automatizací a zrychlováním celého procesu, pravděpodobně se nepředpokládalo, do jak automatizované podoby se jednou dostaneme. V době odstavcových stylů a vzorových stránek je možné proces sazby dokumentu zkrátit na minimum a výsledky jsou stále velice kvalitní.

I přes mnohé technické změny je průběh prací při použití počítačových technologií v principu stejný jako u klasických postupů. Jen se používají jiné nástroje, které fáze procesu zjednodušují, a celý proces je také flexibilnější. (Horný, 1997, s. 83)

Pokud chtěl dříve někdo tisknout dokument, pro přípravu podkladů a sazbu potřeboval speciální vybavení, které se mimo tiskárny nevyskytovalo – v dnešní době počítačů a internetu už se lidé často ani neobtěžují vyhledávat odborníky v oboru sazby, neboť mají pocit, že s pomocí správného programu zvládnou vše sami, docela pěkně to vypadá a je to levné. A nejsou tak daleko od pravdy – dnešní programy uživateli na začátku práce samy nabídnou řadu formátů (případně vytvoří zrcadlo sazby), vyberou základní písmo, řádkový proklad a určí šířku mezislovních mezer, takže i nezkušený uživatel počítače může sám sázet text pomocí klávesnice. Program jej navíc ihned upozorní na pravopisné či jiné chyby, které v textu mohou být. Vše, co by při dřívějších postupech sazby zabralo sazeči zdlouhavé přesazování a přelamování, dnes i laik zvládne stiskem jednoho tlačítka či výběrem z nabídky programu. Chyby či překlepy lze ihned přemazávat, upravovat, škrtnat, aniž by musel být okolní text jakkoli upravován – sám se přizpůsobí novému materiálu.

DTP⁸ se stalo jednou z nejdynamičtěji se rozvíjejících oblastí informačních technologií a mnozí uživatelé v něm spatřují nejvýznamnější pokrok v oblasti sazby od vynálezu knihtisku. (Tamtéž, s. 16)

⁸ Z anglického Desktop Publishing – Počítačové publikování.

3.1. Vývoj DTP

DTP je souhrnem všech technologií, které dnes potřebujeme k přípravě dokumentů k tisku. Počátek masového využívání těchto technologií u nás nastal v roce 1990. Jejich prvními uživateli byly dvě skupiny lidí: ti, kteří sice měli znalosti z oblasti klasické typografie a tvorby dokumentů, ale neuměli ještě dobře pracovat s novými technologiemi, které bylo k jejich vytváření třeba (a pro svůj návrh hledali odpovídající prostředky zpracování), a také ti, kteří byli naopak zblhlí v práci s výpočetní technikou, ale neměli výtvarné či typografické vzdělání (a ze znalostí programů vycházeli při návrhu dokumentů). (Tamtéž, s. 14) Tento trend se u nás drží dodnes také v grafice, hlavně webové – mnoho IT pracovníků se věnuje zároveň i grafickým pracím, ačkoli k tomu nemají potřebné vzdělání či cit, protože mají výhodu v bezproblémovém ovládnutí potřebných programů.

Na počátku oboru počítačové sazby stály první laserové tiskárny a počítačové programy, které slučovaly práci s textem, grafikou a fotografií. Možnost pracovat na počítači s tímto materiálem zaručil jazyk pro popis stránky – PostScript; takový soubor pak mohl být odeslán na jakékoli výstupní zařízení a také se tak zaručila kompatibilita programů a všech používaných zařízení. Prvními počítači, které byly schopny zobrazovat vytvářený dokument v jeho reálné podobě, byly Macintoshe firmy Apple. Prvním programem pro DTP byl PageMaker, který byl uveden na trh v roce 1985, dále to pak byly Ventura Publisher a QuarkXPress. V dnešní době se mezi nejpoužívanější programy pro sazbu textů řadí Scribus, Adobe InDesign a LaTeX, uživatelsky nejrozšířenější je MS Word (který je spíše textovým editorem, ale postupně přejímá i funkce programů pro sazbu). První produkty těchto technologií byly určeny pro interní potřeby firem, avšak velice brzy se zjistilo, že je možné je v plné míře využít i pro profesionální úpravu tiskovin. (Tamtéž, s. 19–20)

3.1.1. Vybavení pro DTP

První DTP firmy byly vybaveny obyčejnými počítači, černobílými skenery a laserovými tiskárnami – z dnešního pohledu šlo o opravdu málo výkonné a nekvalitní technologie, ale výsledky už i v té době udivovaly svými možnostmi.

Zpočátku však nebylo nezvyklé, že se montáž stránek zpracovávala až ručně v tiskárnách – opravdu málo pracovišť bylo schopno realizovat celou zakázku včetně snímání obrazových předloh a osvitů filmů. (Tamtéž, s. 22–23)

Dnes jsou požadavky na technické vybavení DTP pracovišť mnohem vyšší – důležitá je hlavně rychlost, spolehlivost a kvalita výstupu. Pro různé typy dokumentů jsou však dostupné programy různě vhodné a je tedy důležité nakoupit správné programy a vybavení pro nejčastější typ zakázek.

Základem technického vybavení pracoviště je tedy počítač – nejlépe s kvalitní obrazovkou se správnou kalibrací barev a s vhodnými programy pro úpravu dokumentů a grafiky. Obrazová i textová sdělení na něm můžeme vytvářet, upravovat i kombinovat. Pro pořízení obrazových předloh, které nebyly vytvořeny v počítači, slouží skener – u dnešních skenerů lze bez problémů nastavit, v jaké kvalitě chceme výsledný obraz mít, v jakém grafickém formátu a také v jakých barvách s ním budeme pracovat.

Tiskárny, které se vyskytují na pracovištích, slouží především ke kontrole vytvářených dokumentů. Ať už jde o kontrolní výtisk pro sazeče, aby se ujistil, že jím vytvářený dokument bude skutečně vypadat jako na obrazovce, nebo o korekturní výtisk ke kontrole textového sdělení.

Zhotovení většího nákladu vytvořených dokumentů neprobíhá na pracovišti, ale ve specializovaných tiskárnách. Dříve se podklady pro tisk v tiskárnách připravovaly v osvitových jednotkách, které exponovaly předlohu na film – pro každou barvu modelu CMYK, se kterým tisk pracuje, byl vytvořen jeden snímek. Z těch se pak v tiskárnách vytvářely jednotlivé tiskové formy, které postupným otiskem skládaly barevný obraz na papíře. (Tamtéž, s. 46–47) Dnes je však běžné, že jsou soubory určené k tisku do tiskáren zasílány v dohodnutých formátech (PDF, PS) elektronicky.

3.1.2. Programy pro DTP

Programy pro tvorbu dokumentů se za posledních třicet let vyvinuly směrem k mnohem větší dostupnosti a většímu množství jednotlivých funkcí a také ke

zlepšení uživatelského rozhraní a zobrazení dokumentu. Zcela běžným jevem je dnes také vyšší kompatibilita různých programů a formátů. Požadavky na tyto programy se však nemění. Horný uvádí seznam úkonů, které musí být program pro počítačovou sazbu schopen realizovat (Tamtéž, s. 63–64):

- Umisťovat na ploše dokumentu naprosto přesně a v přesných rozměrech jednotlivé části zdrojových textů a obrázků
- Zajistit, aby text „obtékal“ obrázky nebo jiný text
- Měnit vzdálenost mezi jednotlivými znaky v celých blocích textu nebo pouze mezi vybranými dvojicemi znaků (kerning)
- Vytvářet automaticky obsah, rejstřík, iniciály ap.
- Definovat společné vlastnosti pro vybrané části textu nebo pro určité grafické prvky (styly písma, odstavců, objektů; styly a šablony dokumentů)

V programech pro stránkovou montáž je dnes možné vytvářet téměř jakékoli kompozice stránek a kombinace textových a obrazových prvků. Uživatel si nastaví potřebné parametry dokumentu a vkládá a upravuje jednotlivé materiály podle své potřeby. Úprava velikostí či zarovnávání objektů není žádný problém. Každý program však pracuje na trochu odlišném principu a jeho ovládání se také může lišit – např. LaTeX je řízen pomocí příkazů v programovacím jazyce, zatímco InDesign se ovládá pomocí klávesových zkratk a nabídek programu. Také možnosti, které tyto programy nabízejí, se značně liší a jsou různě uživatelsky náročné.

3.2. Tvorba dokumentů pomocí počítačové sazby

Tvorba dokumentů pomocí DTP technologií spočívá v konverzi textových a obrazových předloh do digitální podoby, v úpravě a tvorbě obrazů či grafických prvků v grafických programech a následné sazbě a stránkové montáži těchto prvků do jednoho celku v sázecích programech. Pokud je dokument hotový, dalším krokem je zpracování kontrolního výtisku laserovou tiskárnou. Posledním, dříve běžným a nutným krokem bylo vytvoření souboru pro zpracování v osvitové jednotce, která vytvořila filmy pro zpracování v tiskárnách.

Dnešní technika již dokáže osvítit tiskovou formu pro ofsetový tisk přímo z počítačového souboru, a tak se již filmy do tiskáren nezasílají. (Tamtéž, s. 16) Jde o techniku CTP⁹ (Computer to Plate), která pomocí specializovaného zařízení v tiskárně tento soubor zpracuje, ve své elektronické paměti sestaví ze stránek celý tiskový arch a tiskovou desku patřičně osvítí. Odpadají tak hned dva technologické kroky, totiž vytváření tiskových předloh na filmech a jejich archivová montáž. (Pistorius, 2011, s. 59)

Dokumenty už nevznikají ve velkých specializovaných sazárnách, ale přímo v redakcích nebo na DTP pracovištích. Tiskový proces dnes také směřuje k decentralizaci, která je umožněna rychlým přenosem velkých objemů dat přes internet. Autor většinou zasílá do redakce rukopis v podobě digitálního dokumentu, který se tak nemusí přepisovat a pouze se zkontroluje. Díky rozšíření počítačů roste také nezávislost na technickém vybavení pracoviště a DTP pracovník může pro redakci klidně pracovat externě z domova. Zpracovaný dokument pak zašle zpět ke korektuře a hotový soubor se opět prostřednictvím internetu odešle do tiskárny.

3.2.1. Laicizace sazby

Jedním z jevů, který vývoj počítačové sazby provází, je její laicizace. S rozšířením počítačů a výukou práce s nimi ve školách i na pracovištích je dnes běžné, že programy pro sazbu dokumentů nepoužívají pouze profesionálové. Tím je však způsobena značná rozkolísanost kvality dokumentů a akcidenčních tiskovin, se kterými se setkáváme, a požadavek typografické kvality už není tak samozřejmý jako dříve. Je také mnohem častějším jevem, že si tiskovinu autor raději připraví vlastními silami a s minimálními finančními náklady, než aby si zaplatil kvalitní služby DTP studia.

Jak uvádí Horný už v roce 1997, kdy práce na počítači ještě zdaleka nebyla tak samozřejmou součástí každodenního života jako nyní, „dnes v podstatě každý, kdo si usmyslí vydat tiskem (nebo připravit pro tisk) nějaký dokument, tak může

⁹ Z anglického Computer to Plate – tedy přenos z počítače na matici.

učinit, pokud je vybaven potřebným (finančně poměrně dostupným) technickým a programovým vybavením. Dnes se již také mnohdy zapomnělo na doby, kdy se ze strojem psaného rukopisu vytvářely v tiskárnách podklady pro tisk pomocí nejrůznějších záznamových zařízení.“ (Horný, 1997, s. 15)

Neznalý uživatel textových editorů pro sazbu může v sázeném textu způsobit řadu problémů. Rybička mezi ně řadí např. tyto (Rybička, 2011, s. 111):

- Místo většího řádkového prokladu nebo mezery před odstavcem přidává prázdné řádky pomocí enteru
- Místo odstavcové zarážky nebo odsazení odstavce vkládá potřebný počet mezer mezerníkem ve snaze o zarovnání údajů pod sebe
- Pokud nechce, aby se jednopísmenná předložka objevila na konci řádku, odsouvá ji na další řádek mezerníkem či enterem
- Pokud potřebuje dostat nový nadpis na další řádek či stranu, používá opět enter
- Pro vyznačení nadpisu upraví konkrétní výběr místo přiřazení stylu celému řádku a nadpisům na stejné úrovni
- Když chce mít nadpis vysázený verzálkami, vkládá písmena pomocí caps locku či shiftu

Odstavcové zarážky by neměly být sázeny mezerami, protože tyto mezery jsou rozšiřovány a zužovány podle mezer v celém řádku. Také se někdy může stát, že se např. místo pěti mezer napíše šest a zarážky tak opět nejsou stejné. Pokud se nedefinuje styl formátování a styl nadpisu se upravuje u každého titulku samostatně, může snadno dojít k chybám. Častým problémem je také používání fontů, které neobsahují znaky typické pro češtinu, a tak se tyto znaky automaticky vysází z fontu, který je v editoru nastaven jako základní.

Horný požaduje jako základní podmínku pro práci s textem dodržování základních typografických pravidel – jen tak lze zamezit přívalu nekvalitních amatérských tiskovin, které vznikají kvůli snadné dostupnosti techniky: „Tyto prostředky jsou o to nebezpečnější, čím jsou dostupnější i neškoleným uživatelům. (...) Žádný nástroj sice nelze dokonale zabezpečit proti zneužití,

avšak jeho uživatele lze naučit nejdůležitějším zásadám, jak jej správně používat. (...) Stačí, aby tvůrce dokumentů dodržoval alespoň základní typografická pravidla. Tato pravidla, která se vytvářela již od počátku knihtisku, prověřil čas a je neoddiskutovatelný fakt, že je nanejvýš prospěšné je dodržovat, má-li výsledný dokument dobře vypadat.“ (Horný, 1997, s. 71)

K němu se přidává také Barták: „Mnozí grafici, často bez hlubší znalosti či úvahy, volí z dané (nezřídka velmi široké) nabídky cosi, co nemá stylové ani věcné opodstatnění, co někdy dokonce odporuje zásadám grafické úpravy, grafické metriky, pravidlům symetrie a asymetrie, proporcionality, stylové jednoty atd. Je to pochopitelné, když jim chybí technický i výtvarně estetický základ někdejších sazečů, metérů i faktorů, kteří si ho budovali nezřídka celá léta...“ (Barták, 2004, s. 7)

Horný definoval několik vlastností, které by měl mít každý, kdo chce kvalitně využívat DTP technologie a tvořit dokumenty se správnou úpravou (Horný, 1997, s. 73):

- Znalost parametrů a způsobu používání všech potřebných technických a programových prostředků
- Vědomí návaznosti jednotlivých fází technologického postupu tvorby dokumentu
- Schopnost návrhu a přípravy dokumentu
- Základy estetiky, kompozičního uspořádání dokumentu, použití písma a barev
- Znalost pravidel a zásad typografie
- Schopnost pořízení a zpracování textu a grafiky, znalost korekturních pravidel
- Schopnost sazby a montáže stránek dokumentů, příprava dokumentů pro osvit
- Orientace v technologii zpracování v tiskárně a dokončovací výrobě
- Znalost základních principů a požadavků na vlastnosti předloh
- Cit, intuice, talent, rutina, trpělivost a pečlivost

3.2.2. Sazba a formátování

Počet stran dokumentu se většinou určuje podle technologických možností tisku – u novin se tak pracuje s násobky 4 (jeden list papíru jsou čtyři strany textu), u knih s násobky 8 (tiskovými půlarchy). Při návrhu nového dokumentu se nejdříve vytváří zrcadlo či maketa dokumentu na obrazovce počítače – obrázky mohou být simulovány barevnými rámečky a pro ukázkou použitých stylů písma se vkládá také zástupný text. Tyto části jsou po schválení návrhu vyplněny skutečným dodaným materiálem. (šablona Horný, s. 225)

Všechn materiál se do zrcadla sazby vkládá ve formě pohyblivých rámečků. Požadovaná grafická úprava pak vzniká tak, že se s rámečky pohybuje po stránce a přiřazují se jim hodnoty vlastností (okraje, výplň, velikost, pozice). Text může být do rámečku vpisován, ale častěji se vkládá ze samostatného souboru, stejně jako obrázky.

Programy nabízí také snadnou možnost úpravy číslování stránek nebo seznamů. Také možnost sestavení rejstříku či obsahu pomocí strukturních značek je nedocenitelná. Pokud máme úrovně nadpisů správně označené, čísla stránek v obsahu lze kdykoli aktualizovat a celý obsah se vytváří automaticky. (Rybička, 2011, s. 109–111)

Formátovací značky

Pro základní a rychlou úpravu sazby slouží formátovací značky. Ty určují význam různých úseků (značky strukturní) a spojují je stejnou vizuální podobou (značky vizuální). Tak se například hlavní titulky označí strukturní značkou „Nadpis 1“ a tato značka je definována určitým vizuálním stylem textu. (Tamtéž, s. 89) Vizuální podoba zahrnuje určení fontu, řezu, stupně a barvy písma, řádkového prokladu, mezery před a za odstavcem a odstavcové zarážky. Strukturní značky mohou být přiřazeny již vysázeným částem textu a jejich formátování tak může být upraveno v kterékoli části procesu sazby. Výhodou také je, že již definované styly (odstavců, písma či objektů) mohou být dále upravovány a ty části textu, které jsou označeny strukturní značkou, se automaticky upraví podle změn provedených v nastavení stylu.

Dalo by se říci, že úprava odstavcových stylů opět zjednodušuje dříve zavedené postupy – sazeč měl v předpisu sazby určeno, které části textu budou sázeny kterým písmem. Pracoval proto s několika písmovkami a části textů psané jiným písmem či stupněm sázel z různých souborů znaků. Dnes si DTP pracovník vytvoří styly písma v určitém stupni, řezu a prokladu, tedy v podstatě „písmovky“, mezi kterými se může přepínat. Má to ale jednu výhodu – dnes je možné text na tuto „písmovku“ upravit až po jeho vysázení.

Písmo

Počítačové písmo naprosto proměnilo práci s textem. Písmena sázená stejným písmem mají naprosto identické tvary – v kovové sazbě byly vytvářeny samostatné matrice a tvary se tak mohly nepatrně lišit. Každá matrice také mohla být použita jen pro znak v určitém stupni a řezu, zatímco v počítači můžeme snadno každý znak upravit na jiný stupeň i řez a písmo tím nijak neztrácí na kvalitě. Písma jsou dnes ukládána jako soubory v paměti počítače v různých formátech (PostScript, TrueType, OpenType), které obsahují zakódované informace o daných znacích. Soubory písem lze získat z písmolijen (název je pozůstatkem z horké sazby), které je vytváří a nabízí v balíčcích ke koupi. (Tamtéž, s. 121–123)

Při sazbě kapitálek a verzálek nebo velkých stupňů písma se řádky písmeno po písmenu vyrovnávají tak, aby byl prostor mezi všemi písmeny opticky stejný (angl. kerning), toho lze dosáhnout v některých programech automaticky, jinde musíme upravovat ručním nastavením. Informace o párech písmen, které se musí vyrovnávat, jsou často obsaženy přímo v souboru s písmem a program provede kerning automaticky. (Tamtéž, s. 133) Symboly se správně sází tímtož písmem jako text a do textu se vkládají z nabídky programu nebo klávesovými zkratkami.

Mezery

Mezislovní mezery by měly mít v základní podobě šířku asi třetiny čtverčíku, tedy přibližně písmene „r“. Tento výplněk může být podle potřeby zužován či rozšiřován, neměl by však být užší než písmeno „l“ a širší než „n“ (polovina

čtverčíku).¹⁰ U verzálek je pak základní mezera polovina čtverčíku a rozšířená 2/3 čtverčíku. V okolí čísel a interpunkce se sází výplněk zúžený. V programech se různé mezery vkládají z nabídky – rozlišujeme např. nezlomitelnou mezera (mezi slovy, která nesmí být rozdělena na dva řádky – má podobu s pevnou a s variabilní šířkou), zúžené mezery (vlasovou, krátkou), číslicovou či dlouhou mezera, pružnou mezera (mění velikost v závislosti na okolí). Mezislovní mezery mění svou šířku pouze při sazbě do bloku – pokud se sází na praporek, velikost mezer zůstává základní. (Tamtéž, s. 124-130)

3.2.3. Korektury

Pomocí počítače lze bez většího úsilí kontrolovat pravopis napsaného textu – program obsahuje seznam všech českých slov a existujících tvarů. Tak textový editor automaticky opraví překlepy a zdvojená písmena (pokud mu to povolíme), velikost písmen na začátcích vět či mezery. Na ty výrazy, které nemá v databázi, nás upozorní jejich podtržením. Nedokáže sice rozeznat, pokud překlepem vznikne jiné existující slovo, ale rozezná například špatné spojení substantiva s předložkou nebo chybějící interpunkci. Počítač také není schopen ohlídat správné používání znaků pro pomlčku, rozdělovník a minus a výskyt jednoslabičných předložek a spojek na konci řádku. Tento druhý případ lze však ve vysázeném textu vyřešit správným příkazem, který za všechny tyto znaky vloží nezlomitelné mezery. Není však vhodné na automatické opravy spoléhat a vždy je nutné provést korekturu celého textu. (Tamtéž, s. 81)

Korektury se provádí pomocí korekturních znamének na papírový výtisk textu nebo přímo v elektronickém dokumentu (to ale není tolik vhodné ani efektivní, protože lze snadno některé navržené úpravy přehlédnout). (Tamtéž, s. 83) V počítačových dokumentech je možné velice snadno vyhledávat určitá slova a jevy a hromadně i jednotlivě je nahrazovat jinými. Tak lze snadno opravit např. často se opakující typografické chyby.

¹⁰ Toto pravidlo se udrželo ještě z dob kovové sazby, viz kap. 1.1.4.

3.3. Proměna sazby novin

Při přípravě novin jde hlavně o rychlost, proto je pro ni počítačová sazba velice výhodná. Vytvořením šablony dokumentu (se stabilními prvky opakujícími se v každém čísle) a odstavcových stylů (které jsou také jednotné pro všechna čísla periodika a utváří jeho styl), lze velice urychlit proces úpravy textů. Noviny také velice často využívají jen několik málo způsobů rozvržení titulní strany, které střídají dle potřeby. Montáž je tak maximálně zjednodušena a většinou je nutné jen vložit potřebné materiály, přiřadit jim styl dle důležitosti a případně upravit jejich délku a opravit typografické chyby.

Požadavek dvou jednot (viz 3.1.), který se u novinové sazby prosazuje, velice ulehčuje jejich sazbu v počítači. Požadavek jednoty formy a obsahu vytvořil určité typy úprav, které jsou typické pro různé žánry či pro různě důležité texty. Tyto texty mají podle svého významu také předem určené umístění, a pro každý žánr tak může být vytvořen jiný odstavcový styl, který se na něj pravidelně aplikuje. Také požadavek vizuální jednoty zpracování periodika zjednodušuje sazbu různých čísel. Všechna vydání jsou sjednocena stejnou typografickou úpravou, grafickými prvky, stálými rubrikami a záhlavími, hlavičkou a tiráží. Proto se využívají šablony dokumentu – sazeč si zvolí vhodnou úpravu titulní strany a do připravených rámečků vloží text. Opakováním zavedených šablon se také předem určí vhodná délka textů a není tak nutné články tolik upravovat. Stejně tak sjednocení základního písma a písma pro titulky různé důležitosti napomohlo značnému urychlení formátování textů. V dnešních denících je běžné, že se články sází stejným základním písmem a jejich důležitost je odlišena pouze velikostí titulku a prostorem na stránce.

Využívání šablon v novinové sazbě potvrzuje také Horný. Dle něj mají dokumenty periodického charakteru zpravidla totožnou základní strukturu a typografickou úpravu a mění se jen jejich obsah. Standardní prvky mají většinou stejné vlastnosti a umístění, ale liší se v obsahu (stálé rubriky). Připravený sazební obrazec (šablona) tak obsahuje umístění stálých prvků, tedy členění do sloupců, umístění paginace, záhlaví, názvů rubrik. (Horný, 1997, s. 111)

Úprava citací a obrázků v novinách dnes funguje na principu rámečku, který necháme obtékat textem podle zadaných parametrů – dříve byl velký problém se zalamováním štočků, kvůli kterým se musely sloupce sazby přesazovat. Pokud potřebujeme obrázek přemístit na stránce v programu pro počítačovou sazbu, stačí jej jen přesunout na nové místo a text se automaticky přesadí.

Řádkový proklad je vždy v rámci textu se stejnými atributy stejný. U titulků je určen jeho důležitostí a velikostí a určuje se vždy v nastavení odstavcového stylu. Pro dodržení stránkového rejstříku postačí nastavení zrcadla sazby, pro řádkový rejstřík se nastavuje mřížka účaří, na kterou se jednotlivé řádky zarovnávají – je možné pro každou část textu nastavit, zda se má či nemá řídit linkami účaří (např. pro titulky či texty sázené menším stupněm písma). (Rybička, 2011, s. 178)

Záhlaví a zápatí stránek se upravuje pomocí vzorů (součást šablon), které se opakují na všech stránkách. Může být buď neživé, tedy stejné na všech stránkách, nebo živé, proměnlivé – např. číslování stránek, které se nevpisuje ručně, ale nastaví se v programu a automaticky se aktualizuje. Nastavit lze také vložení a velikost iniciály, která se v novinových člancích někdy využívá k odlišení textů, a výplněk, jaký bude mezi ní a dalším textem.

Počítač spočítá také rozsah napsaného dokumentu – můžeme snadno zjistit, kolik znaků, řádků i stránek náš dokument nebo jeho část zabírá a bude-li ho třeba nějak upravit, pokud máme dané limity pro jeho délku. Pomocí zástupných textů v maketě tak lze snadno vypočítat počet znaků, který do daného rámečku můžeme vložit.

Dělení slov se běžně nastavuje tak, aby po rozdělení slova na konci řádku nezůstalo jen jedno písmeno nebo na začátku řádku dvě, pro novinovou sazbu však tato pravidla nelze vždy dodržet a výskyt posledních dvou písmen slova na novém řádku se toleruje. Složená slova se automaticky dělí v místě složení a zkratky, data, tituly se jménem a číslovky se zkratkami se od sebe neoddělují a musí mezi ně být vložena nezlomitelná mezera. Pravidla dělení českých slov jsou uložena v počítači a pokud chceme sami upravit místo rozdělení slova, musíme ručně vložit dělicí bod. (Tamtéž, s. 140–141)

4. Grafická podoba českých periodik před příchodem a po příchodu počítačové sazby a DTP

Od 90. let se v novinách projevuje trend větší vizualizace obsahu. Důležité informace tak nejsou předávány jen v samotném článku, ale snaží se na sebe upoutat pozornost výrazným titulkem a obrazovým doprovodem, různými grafy a přehledy. Fotografie přitahují pozornost k blízko umístěnému titulku a článku samotnému. (Čuřík, 2012, s. 133) Ke zvýraznění informací v dnešních médiích slouží barevnost, informační grafika, správné uspořádání materiálu a standardizované rozvržení. Zprávy musí být přehledné, čitelné a vizuálně přitažlivé. Proto je dnes také běžné, že se délka textů upravuje podle stabilní velikosti titulků a obrázků, které získávají stále větší důležitost. (Tamtéž, s. 134) S narůstající důležitostí vizualizace se ilustrační prvky (fotografie, grafy) zvětšovaly a staly se hlavním nositelem sdělení na stránce.

Na titulní stránce je dnes typické využívat grafického odkazování na články, které jsou považovány za čtenářsky atraktivní. Podle Čuříka „navigační grafika funguje také jako marketingový nástroj upozorňující na ty části novin, které redakce považuje z nějakého důvodu za důležité, a proto na ně chce čtenáře snadno a rychle navést.“ (Tamtéž, s. 141)

Kolem roku 2005 se noviny začaly tisknout celobarevně a jednotlivé tituly se od sebe snažily odlišit specifickou grafickou úpravou (hlavně hlavičky). Proměnou prošly všechny naše seriózní deníky – Deník, Právo, Lidové noviny, Hospodářské noviny i Mladá fronta Dnes. (Tamtéž, s. 135)

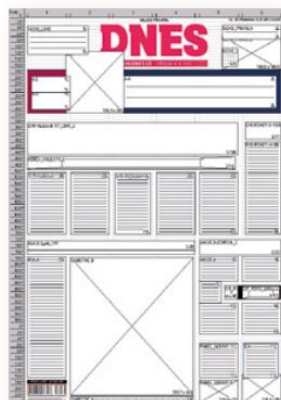

(Zdroj: Čuřík, Nové trendy v médiích)

Mladá fronta Dnes například změnila svůj design během posledních let hned několikrát. Na ukázce vidíme titulní strany z let 1990, 2006, 2010 a 2012. Změny vidíme hlavně v koncepci hlavičky – odkazy na články se přesunuly z prostoru nad hlavičkou pod ni a často se zde využívá obrázků vystupujících z pruhu jim určeného. Měnilo se také rozložení a využití plochy stránky. V roce 1990 lze ještě pozorovat značnou snahu o odlišení jednotlivých bloků článků použitím složitého členění strany, využíváním perexů a dvojbarevných titulků v různých stupních písma, které byly sázeny jak verzálkami, tak i minuskami. Od roku 2006 se kromě barevnosti novin proměnila i sazba článků – perexy se v menší míře využívají i nadále, ale jednotlivé texty bývají většinou členěny na původní širší sloupců a titulky jsou sjednoceny jak barvou, tak i typem písma (liší se pouze v jeho stupni).

S postupnými změnami v designu začaly redakce vydávat typografické manuály určující vzhled periodika a tvorbu šablon. Tyto manuály slouží především externě pracujícím editorům. O samotnou přípravu layoutů se však stará jiný pracovník, který všechny šablony upravuje podle potřeb aktuálních textů, a práce editora pak už spočívá jen v aplikaci šablon, jejich vyplnění materiálem a úpravě textů. (Tamtéž, s. 138) Je důležité, aby bylo poznat, které fotografie se vztahují ke kterému článku, a na stránku musí být použita taková šablona, která bude podtrhovat viditelnost hlavních informací.

Mimoto jsou dnes noviny vytvářeny v tzv. publikačních systémech, do nichž může během procesu sazby nahlížet jak redaktor, tak grafik, a všichni účastníci mohou navzájem sdílet a upravovat formu i obsah z různých míst. (Tamtéž, s. 145) Proces sazby titulní strany novin v redakčním systému ilustruje následující obrázek.

(Zdroj: Čuřík, Nové trendy v médiích)

4.1. Noviny druhé poloviny 20. století

Nyní si pomocí ukávek stručně popíšeme, jak vypadaly a jak se proměňovaly noviny během druhé poloviny minulého století.

(Zdroj: Končelík, Dějiny českých médií 20. století)

První ukávkou je titulní strana Československého sportu z roku 1953. Veškeré noviny se v této době tiskly stále černobíle, případně s vyznačovací barvou. U jednotlivých článků můžeme pozorovat dnes běžné odkazy na pokračování článků na jiných stranách. Stránka je členěna do pěti sloupců oddělených linkami a text je sázen typicky do bloku. Všechny titulky jsou sázeny na střed článků a nejsou roztaženy na celou jejich šíři. Hlavička listu je poměrně nízká a zabírá celou šíři strany.

U Večerní Prahy z roku 1955 můžeme vidět dříve typické využití několika menších fotografií rozmístěných po stránce (proti dnešní jedné dominantní fotografii) a umístěných do rámečků. Titulky jsou zde vyvedeny různými druhy písma včetně ručně psaných a jsou také různě zarovnané. Kromě toho se u článků využívá různých linek a rámečků. Strana je členěna do šesti sloupců a jednotlivé texty jsou sázeny na šířku jednoho i dvou sloupců.

Literární listy z roku 1968 se vyznačují výraznou členěnou hlavičkou o nejednotné výšce. Úprava je čistá a jednoduchá, nutně nevyplňuje prázdná místa na stránce. Sazba je členěna do pěti sloupců sázených do bloku a oddělených sloupečnicemi. Text sázený na šířku dvou sloupců však již nedosahuje optimální čitelnosti, řádky jsou vzhledem ke stupni písma a řádkovému prokladu příliš dlouhé.

(Zdroj: Končelík, Dějiny českých médií 20. století)

Úprava titulní strany Českého slova z roku 1981 je velice symetrická, a pokud by sloupce nebyly tak dlouhé, blížila by se úpravě některých dnešních deníků. Sazba je členěna na pět sloupců sázených do bloku a plocha textu působí velice čistě a nepřerušovaně. To působí sice esteticky dobře, ale takto dlouhé sloupce bez dalšího členění by dnešní čtenáře pravděpodobně odradily od čtení. Titulek vysázený na šíři čtyř sloupců se tu váže pouze k jednomu sloupci sazby – je tomu tak nejspíše proto, aby byl hlavní obrázek k patřičnému textu vizuálně připojen.

Titulky i hlavička jsou vysázeny na střed, titulky jsou navíc sázeny verzálkami, což se dnes již téměř nepoužívá.

Na další ukázce vidíme grafickou úpravu Lidových novin z roku 1990. Jejich sazba je členěna do pěti sloupců sázených do bloku a vidíme zde již složitější rozdělení zrcadla sazby. Strana je členěná horizontálními linkami různé šířky a titulky článků jsou sázeny různými stupni písma na levý praporek.

(Zdroj: archiv.ucl.cas.cz; digitalniknihovna.mzk.cz)

Na této ukázce vidíme tři podoby deníku Rudé právo z let 1989, 1993 a 1994. Během těchto pěti let došlo v úpravě periodika hned ke dvěma změnám. První z nich se projevila dvoubarevným zpracováním strany, změnou písma v hlavičce listu a využíváním většího množství grafických prvků. Můžeme si opět všimnout grafických odkazů na články v záhlaví a častého využívání rámečků (u článků i fotografií). Druhá změna vzhledu nastala nedlouho poté – v roce 1994. Došlo k upozadění první části názvu titulu a přemístění hlavičky doprostřed čela stránky. Název listu už získal typickou červenou úpravu, kterou známe dnes. I zde si můžeme (podobně jako u MF Dnes) všimnout, že formátování článků se ustálilo převážně na šířku sloupců a jejich počet se zmenšil ze sedmi na pět.

4.2. Vzhled dnešních novin

4.2.1. Titulní strana

Využívání šablon v dnešních denících lze snadno ilustrovat srovnáním několika titulních stran. My jsme k tomu vybrali ukázky z několika našich nejčtenějších deníků z letošního května. Všechny následující ukázky pochází z webu periodik.cz.

1.5.2020

2.5.2020

4.5.2020

5.5.2020

6.5.2020

7.5.2020

10.5.2020

11.5.2020

12.5.2020

13.5.2020

14.5.2020

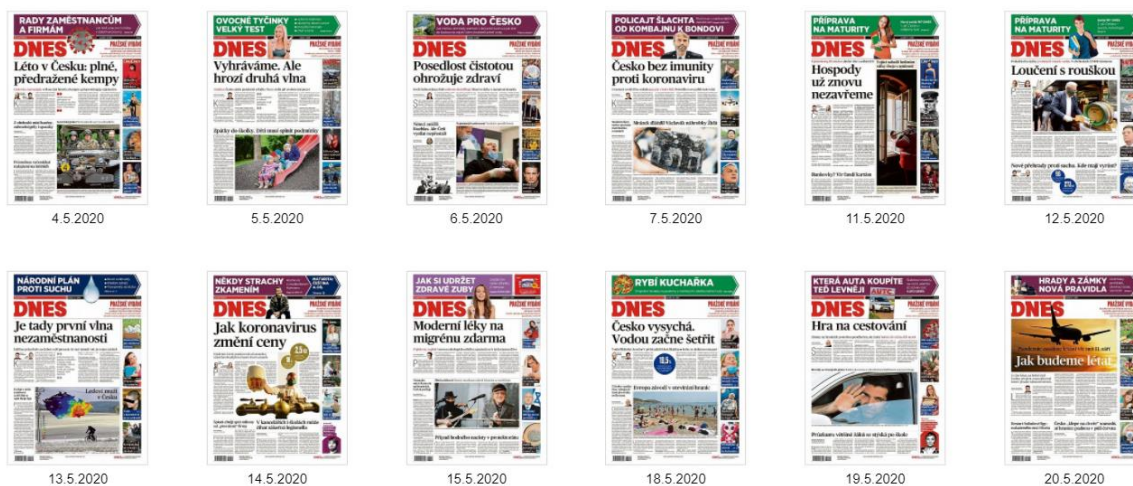
15.5.2020

Těchto dvanáct titulních stránek z květnových vydání Práva ukazuje využití stejné šablony u téměř všech případů. Vidíme, že se běžně na titulní stránce vyskytují čtyři články pod sebou a obrázek v pravé části strany uprostřed, který má šířku čtyř sloupců z celkových šesti. Titulek hlavního článku zabírá větší část horní poloviny stránky a většinou je dvouřádkový, následující článek bývá umístěn vlevo od obrázku a jeho délka se odvíjí od výšky obrázku, jeho titulek bývá třířádkový. Mezi použitými šablonami se projevují jen menší odchylky ve vertikální poloze fotografie a v délce jednotlivých bloků článků. V některých případech se na titulní straně objevily pouze tři články – v tom případě se přistoupilo ke dvěma možným řešením – prostor pro poslední článek byl věnován reklamnímu sdělení (1. května) nebo byl hlavní obrázek posunut na střed a hlavní článek jej obtéká z obou stran (14. května), čímž se jeho plocha prodlouží. V případě výskytu druhého obrázku na straně šlo pravděpodobně buď o nutné zaplnění prostoru kvůli nedostačující délce článku, nebo byla délka textu podřízena potřebě vložení fotografie. Titulky jsou běžně sázeny na střed článku

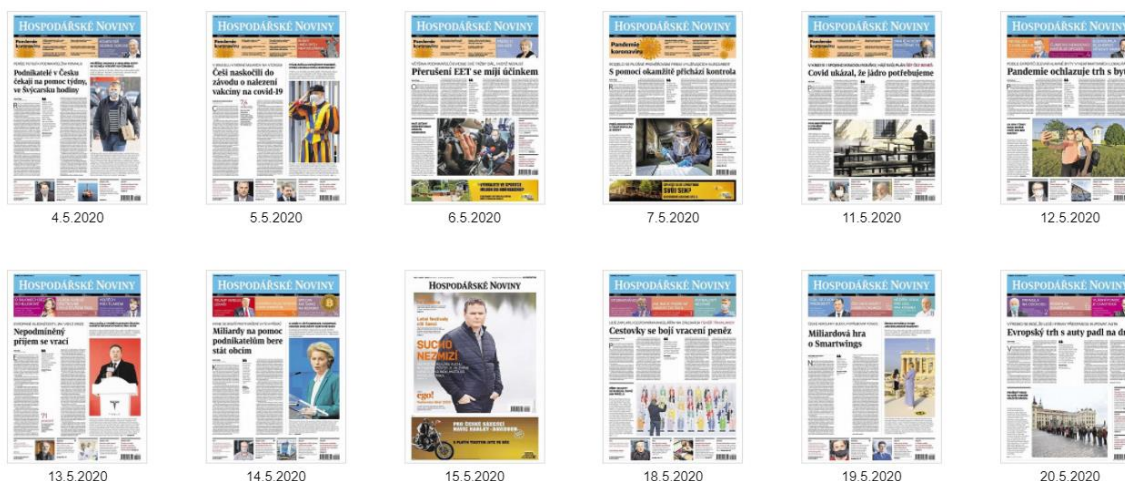
a text je sázen do bloku s odstavcovými zarážkami. Prostor záhlaví je rozčleněn do dvou pruhů, z nichž horní je věnován hlavičce titulu a odkazům na články po stranách a spodní je barevně odlišen a obsahuje informace o dalších textech.

Další ukázka pochází z Lidových novin. Vidíme zde ještě větší jednotu použitých šablon, které se opět liší pouze vertiálními posuny obrázku a délkou textů. Obrázek je zde umístěn na dolní polovinu strany, do středu textového sdělení a opět má šířku čtyř sloupců ze šesti. Hlavní titulek bývá sázen na šíři pěti sloupců a poslední sloupec se tak využívá jako samostatný prvek k uvedení nejzajímavějších článků uvnitř listu a stálého sloupku, jehož text je od ostatních odlišen použitím iniciály a fotografie autora. Také záhlaví Lidových novin je členěno do dvou částí, které jsou často propojeny vykrytými obrázky vybíhajícími do prostoru hlavičky. Horní část má stálou grafickou úpravu a inseruje další texty, spodní část je věnována hlavičce titulu, která je zarovnána na střed. Hlavní titulek opticky dominuje stránce a v ukázce z 20. května je navíc vysázen kurzívním řezem, pravděpodobně ve snaze upoutat na něj pozornost i přes jeho krátkost. Pro ostatní titulky se také používá středového zarovnání a kurzíva se u nich objevuje minimálně.

U Mladé fronty Dnes se jednotlivá rozložení stránky už poněkud liší. Texty jsou zde přizpůsobeny dominantnímu obrazovému sdělení, které mívá v každém čísle odlišné rozměry. Stejně jako u Lidových novin je tu však hlavní titulek výrazný a sázený na pět sloupců ze šesti a šestý sloupec slouží k inzerci článků pomocí fotografií. Hlavní fotografie se i přes různé odlišnosti u jednotlivých čísel umísťuje buď přes všech pět sloupců zleva, nebo na prostřední čtyři. Záhloví je řešeno podobně jako u LN, ale hlavička listu je zarovnána vlevo (rozdíl proti předchozím grafickým úpravám listu – viz kap. 5). Celková grafická úprava je zde primárně určena k upoutání čtenáře, o čemž slouží barevné grafické prvky a množství fotografií.

Hospodářské noviny se vyznačují střízlivou grafickou úpravou, které dominuje barevné záhlaví členěné na hlavičku a inzertní část. Sazba je pravidelně

členěna jen v zápatí, které má šest sloupců využívaných pro krátké texty a obrázky. Šířka sloupců u hlavních článků není u všech čísel stejná. Šablony jsou odlišné pro různé typy obrázků (na výšku, na šířku, čtvercové) a okolní text je jim přizpůsoben. Víkendová čísla Hospodářských novin (15. května) mají odlišnou, spíše časopiseckou úpravu.

Pro ukázkou sem zařazujeme také přehled titulních stran bulvárního deníku Blesk. Lze zde jasně pozorovat rozdíl mezi úpravou seriózních a bulvárních novin. Celá úprava působí nepřehledně, kombinuje velké množství barev a stupňů písma, matoucí je hlavně hlavička listu cestující po ploše stránky podle potřeby (je umístěna tam, kde na ni zbyde místo). Fotografie zde slouží k zaujetí čtenáře a nahrazují úvodní části hlavních článků, se kterými se setkáváme u seriózních novin. Titulky často obsahují vykřičník, jsou sázeny několika barvami písma a není neobvyklé, že hlavní titulek zabírá plochu téměř celé strany.

4.2.2. Typografie textů a úprava obrázků

Nyní se zaměříme na příklady textů a obrázků z jednotlivých deníků, které se vyznačují nesprávnou či neopodstatněnou úpravou. Mnohdy jde o chyby, kterým by se dalo pečlivou úpravou a kontrolou před tiskem vyhnout.

Deník

Nejprve se zaměříme na typografii Deníku, pro kterou je typické zarovnání všech textů na praporek. Většina ostatních titulů využívá spíše sazbu do bloku,

tak jako tomu bylo v (českých) novinách odjakživa, a z dobrého důvodu. Sazba na praporek může, hlavně v okolí grafických a obrazových prvků, tvořit nevzhledná prázdná místa, která na stránce působí rušivě. Při zasazení textu do rámečku se také často stává, že je text od okraje rámečku na každé straně viditelně odlišně vzdálený.

projednával Evropský parlament i petici třinácti tisíc českých občanů proti rozšíření dolu. Petiční výbor vyzval Brusel, aby se problémem zabýval a zjednal nápravu. Proti stanovisku hlasovali pouze polští europoslanci.

„Opakovaně poukazují na to, že Polsko zcela ignoruje námitky české strany a že tu existuje důvodné podezření na porušování práva EU. Už dříve jsem se proto obrátila na Evropskou komisi a vyzvala ji, aby celou záležitost posoudila a co nejrychleji k tomu zaujala stanovisko.“ říká europoslankyně Martina Dlabajová, která postup Evropského parlamentu také podporila. „Lidé, kteří žijí v českých obcích nedaleko dolu, už dnes pozorují, že jim kvůli těžbě ubývá voda. Hrozí i vyšší prašnost a také hluk.“

uvádí Sandra Apanasioneová, mluvčí společnosti PGE, která důl a elektrárnu provozuje. Podle ní se důl rozšiřuje „Jen“ o asi 3,5 kilometru čtverečního a nepřekračuje těžební území schválené už před 25 lety.

EU NEDÁ NA TURŮV

Ještě do summitu Evropské unie, který jednal o novém sedmiletém rozpočtu EU, tu byla naděje, že Polsku připadne na útlum uhele energetiky tak velká suma, že samo od rozšiřování dolu v Turówu ustoupí. Mělo totiž dostat z nového Fondu pro spravedlivou transformaci (energetiky) osm miliard eur, tedy přes dvě stě miliard korun. Vedení elektrárny a dolu začalo pročit podle kuloárních zpráv místo rozvoje spíše s útlumem financovaným EU.

jenže tento fond, určený hlavně pro obnovitelné zdroje

První výsledky průzkumu: Čtenáře v krajích páli hlavně doprava

Praha - Opravit silnice a zlepšit návaznost spojí - to jsou hlavní otázky, kterým by se mělo věnovat nově vzniklé kraje, které vznikají z říjnových voleb. Alespoň podle prvních průběžných výsledků únikového dotazníku, v němž Deník zjistuje, jak se lidem v krajích líbí. Právě dopravu respondent nejčastěji označil jako oblast, která by si zasloužila větší pozornost. Za problematickou ji považuje 64 procent z nich. Zhruba stejný podíl lidí přitom otázkou posílil

ANKETA DENÍKU

Už na počátku října si lidé v různých částech nové zastupitelstevské země septakrát vyjádřili, jak jim líbí v nově vzniklých krajích. Většinou se nejvíce stěžují na dopravu, kterou považují za nejproblematickejší. Zhruba 64 procent lidí považuje dopravu za problematickou. Stejně tak se stěžují na stav silnic a autobusových spojení. Většinou se nejvíce stěžují na dopravu, kterou považují za nejproblematickejší. Zhruba 64 procent lidí považuje dopravu za problematickou. Stejně tak se stěžují na stav silnic a autobusových spojení.

Co čtou ruští vězni? Zločin a trest

Moskva - Klasické dílo Fjodora Michajloviče Dostojevského Zločin a trest nebo Hrabě Monte Christo z pera Alexandra Dumasa stále patří mezi deset nejčtenějších knih v ruských věznicích, například jedinou mezi knihami za milióny je ale Mist a klanětská Michaila Bulgakova. Uvedl to list Moskovský kosmosolec z důvodem na věznicích, která sestavila žebříček nejčtenějších literárních děl ve vězeňských zařízeních. Knižní fond za milióny podle vězeňské správy čte více než pět milionů výsků čili v průměru na jednoho vězně vychází stovka knih. K nejoblíbenějším kromě

vyšší vzpomínkových autorů patří Lav Nikolajevič Tolstoj, Boris Akunin, Nikolaj Gogol, Alexandr Solženecyn a ze

dobrodružná a fantastická čtení a detektivky, v ženských věznicích se nejvíce popularitě těší milostné romány, tvrdí vězeňská správa. Realita je ale patrně méně zářivá. „Vězni si obvykle nepředčítají ve věznicích knihovně více než jednu či dvě knihy za rok.“ připustila Eva Merkačová z prezidentské rady pro lidská práva. Chce by vězeňské správe navrhnout, aby nejoblíbenější čtenáře za milióny odměňovala například předčtením věštinou počtu schůzek s příbuznými, protože „asistenti významu namatčují, že čím více odsouzený čte, tím méně je pravděpodobnost, že se zrovna dopustí zločinu.“ (14)

víc než pět měsíců se olomouckým hokejistům nevedl. V prvním zápase letního Generali Česká Cupu nestačili na svém ledě na královéhradecký Mountfield.

NA TRIBUNÁCH 950 LIDÍ, TREFIL SE KUČSERA

Ani pět inkasovaných gólů v síti Branislava Konráda ale fanouškům Kohoutů radost nezakazila. Do plechárny jich nakonec podle oficiálních údajů dorazilo 950, tedy těsně pod maximální možnou kapacitou zápasů (1 000 vstupenek, pozn. red.). Fronty před dvěma pokladnami se začaly tvořit už dvě hodiny před úvodním vzhazováním.

(Zdroj: Deník)

Na těchto ukázkách vidíme příklady nevzhledné typografické úpravy způsobené sazbu na praporek. U prvního obrázku je kolem obtékaného grafického prvku z každé strany různě velký prostor a lze na pohled říci, že použití takového kruhového prvku je pro tento typ sazby nevhodné. Podobný případ nacházíme ve druhé ukázce, kde je mezi kruhovým prvkem a sloupci sazby vlevo a vpravo odlišná vzdálenost (nemluvě o tom, že by si celé textové pole zasloužilo posunutí v kruhovém rámečku o něco níže). Také anketa členů dva sloupce sazby v prvním článku druhé ukázky nepůsobí v okolním textu zrovna úhledně a bylo by vhodnější, kdyby měl rámeček stejnou výšku jako okolní sloupce. Možnou obhajobou sazby na praporek v novinové sazbě by mohla být snaha vyhnout se nutnosti často dělit slova. Podle třetí ukázky to tak však nevypadá. V prvním odstavci lze jasně pozorovat pět po sobě následujících řádků s rozdělením slova na konci. Hlavním argumentem zastánců praporkové sazby je však především eliminace rozšířených mezer, s nimiž se u novinové sazby v bloku skutečně často setkáváme.

Omezení na dálnici D46 bude pokračovat i po opravě svodidel

Dokončení ze strany 1
Není to ale jediné letištní omezení na D46. V různých úsecích postupně dochází například k úpravě mimoúrovňových křižovatek, které mají zvýšit bezpečnost a plynulost dopravy na celé dálnici. „Aktuálně je těsně před zahájením přestavby mimoúrovňové křižovatky Prostějov střed,“ potvrdil Studecký. K realizaci by mělo dojít v září. V přípravě je rovněž roční rekonstrukce levého pruhu vozovky mezi 9,5 a 16,6 kilometrem a pravého pruhu od 12,3. po 16,7 kilometru. Oprava brzy čeká také Hanáckou estakádu, most na D46 v Prostějově, což po zhruba dva následující roky zkomplikuje jízdu po dálnici i přes město.

VĚTŠINOU NEMOŽNÉ
Do budoucna plánuje Ředitelství silnic a dálnic ČR přestavbu mimoúrovňových křižovatek u Drásov, Vyskova a Držovic. „Pokud je to možné, tak se samozřejmě vždy snažíme, aby v jednu dobu neprobíhalo větší množství akcí a dálnice tak byla co nejvíce průjezdná. Vzhledem k délce jednotlivých akcí

ovšem toto není většinou možné,“ přiznal Studecký. Favné nervy jsou pro řidiče na D46 nutností už mnoho let v řadě. Mezi nešťastníky, kteří si v daném úseku často zvyšují adrenalin, patří profesionální řidič Matěj Štaffa z Mladce. „Mohlo by to být označeno už před nějakým sjezdem. Značky bývají až za nimi. Pak nikdo neví, co se tam děje, a tvoří se kolony,“ reagoval mladý muž na aktuální modernizaci svodidel. Na časté zácpy má podle něj vliv také omezená rychlost, která až k Vyskovu umožňuje jet řidičům maximálně 110 kilometrů v hodině.

RADĚJ OBJÍŽDĚT
Zkušený Štaffa si průjezdnost trasy hlídá předem a je-li to možné, raději problémové místo objede jinudy. Před několika lety se mu to ale nepovedlo a na více než dvě hodiny uvízl v zácpě u Olšan, když dálnici navíc zatrasila nehoda. Nešlo o ojedinelý případ. Například v letním horku 2015 zablokoval oba směry převrácený kamion na téměř sedm hodin. I kvůli zřížením a různým omezením nejsou při

nehodách dlouhodobá zřížením na D46 vyjímkou.

NÁJEZD BEZ ŠANCE
Na mnohdy nepromyšlené značení uzavírek a omezení upozornil také krajský koordinátor BESIP Miroslav Charouz. „A to včetně připojení nájezdů na dálnici variantou, kdy je použita značka Stůj, de přednost v jízdě. Pokud vozidlo v průběžném pruhu téměř nezastaví, nemá nájezdějící na dálnici šanci se tam dostat,“ všiml si dopravní expert. Nedví se proto, že řidiči pak ztrácejí nervy a mají snahu zmizet třeba i za cenu jízdy v protisměru, což ale důrazně vylučuje. Lidé by i při pohybu v kolonách nebo uvíznutí v zácpě měli dbát na svoji bezpečnost. „Neopouštějte vozidlo, důležité je mít s sebou dostatek paliva i pití,“ radí motoristům. Ti by si měli předem promyslet trasu a případně jízdu odložit na dobu, kdy není tak silný provoz. Dopravní komplikacím v poostých situacích nepříspívá ani neznalost řidičů, kteří nereflektují pravidlo zipování, netvoří záchranářskou uličku nebo špatně využívají připojovací pruhy.

„Pokud je to možné, tak se samozřejmě vždy snažíme, aby v jednu dobu neprobíhalo větší množství akcí a dálnice tak byla co nejvíce průjezdná. Vzhledem k délce jednotlivých akcí ovšem toto není většinou možné.“

Jan Studecký, mluvčí RSO

Hokejisté Přerova začínají zápasovou přípravu. V omezeném režimu i s diváky

HC ZUBR Přerov vs HC Frydek-Místek, pondělí 18.00
DAVID JÁHODA

Přerov - Ani ne po týdnu trénování na ledě vyjedou přerovští hokejisté k úvodnímu přípravnému utkání na novou sezonu Chance ligy. V pondělí v 18 hodin vyzvou doma Frydek-Místek.

Aktivní byla MEO Aréna v posledních dnech pro veřejnost preventivně uzavřena, na dnešní zápas diváci přijít mohou - avšak v omezeném množství a za potřebných bezpečnostních opatření.

„Děláme maximum pro to, abychom opět oživilí tribuny MEO Arény fanoušci našich fanoušků dle možnosti, které jsou nám dovoleny,“ sděluje na webu Zubrů jejich jednatel Tomáš Pluháček. Zápas s Frydkem je takový zkušební provoz pro aplikaci

všech nařizování, a prosíme tedy naše fanoušky o shovívavost a respektování těchto opatření,“ dodává Pluháček.

MEO Aréna za aktuálních okolností neposkytuje ani kapacitu 500 míst, vedení přerovského klubu se proto rozhodlo, že vstup na zápas přednostně dovolí jen majitelům permanentních vstupenek, které si fanoušci mohli kupovat ve třech možných variantách. Vstupenky navíc budou zdarma. Volný prodej vstupenek před utkáním vůbec neproběhne, stejně tak nebude umožněn ani bezplatný vstup dětem měřícím do 140 cm. „Každý návštěvník utkání musí mít platnou vstupenku,“ zdůrazňuje se v informačním článku před úvodním utkáním přípravy, kde jsou všechny podrobnosti detailně vysvětleny.

Trenérský štáb Přerova vedený hlavním trenérem Vladimírem Kočarou si bude moci první otestovat zkušební hráče, kterých je hned osm. Tým frydecko-místeckých Rýsů mnoho změn neznal, včera však přivítal velkou posilu - po šesti letech strávených v mezinárodní EBEL se do Česka vrátil 30letý útočník Ondřej Šedivý, odchovanec Vítkovic.

(Zdroj: Deník)

Nejenom, že sazba na praporek způsobuje nestejně mezery mezi sloupci, ale také v ní nepůsobí dobře používání prvků s pravidelnými tvary (modrá reklama). Zároveň použití citace na této straně vytváří velký prázdný prostor, který je pravděpodobně způsoben nedostatečnou délkou článku a vynuceným použitím dlouhé citace a reklamy k zaplnění volného sloupce. Ve všech sloupcích se také můžeme setkat s jednopísmennými spojkami a předložkami na koncích řádků, které jsou sice v novinové sazbě v krajních případech tolerovány, ale při sazbě na praporek by se jim dalo vyhnout, zvláště pokud je řádek končící předložkou delší než řádky kolem něj. Na druhé ukázce se pak objevuje fotografie bez potřebného odsazení shora i zdola - zde by stačilo mírné zmenšení nebo oříznutí obrázku, kterým by se vytvořil prostor pro jeho odsazení.

(Zdroj: Deník)

Poslední ukázkou je hlavička jedné z okresních mutací Deníku. Zde můžeme vidět příklad nepečlivého zpracování grafické části záhlaví. Obrázek vložený do hlavičky je podložen modrým obdélníkem, který však nemá sjednocený odstín se samotnou hlavičkou a který má sice na výšku stejné rozměry jako původní obdélník hlavičky, ale pravděpodobně byl nedopatřením posunut o něco výš. Také si můžeme všimnout, že u nápisu „JESENICKÝ“, který je umístěn pod obrázkem vydaného speciálu, je v oblasti písmene „N“ umazán tah, který by měl být viditelný.

MF Dnes

Dalším titulem, jehož úpravě se budeme věnovat blíže, je Mladá fronta Dnes. Zde už je většina sázeného textu zarovnána do bloku, ovšem výjimku tvoří krátké texty umístěné na okrajích stránek a celá rubrika *Názory*. K vyznačování se v sazbě používá nejčastěji červené barvy, ale ojediněle se zde můžeme setkat i s jinými barvami (bez zjevného důvodu), např. s vyznačováním modrou či oranžovou. Náhodně se u některých článků vyskytují iniciály, které mívají výšku tří nebo pěti řádků podle délky článku – jejich používání pravděpodobně souvisí s potřebou roztáhnout článek na více řádků (vyskytuje se i u Deníku).

a upřímně šíří důvěru v budoucnost. K optimismu totiž nezavádějí příčnu skutečná tvrdá data z ministerstva financí. A důvěra v budoucnost? Ta je neodpodstatněná tvář v tvář závěrům z mimořádné Evropské rady, zejména s plánem na podporu oživení Next Generation EU. Flexibilita firm, ve kterou premiér při hodnocení poklesu HDP vyjádřil důvěru, je však právě s plánem Next Generation EU v přímém rozporu.

HDP podle definice vystihuje tržní hodnotu zboží a služeb vyrobených v hospodářství. Naše politická reprezentace ovšem, stě-

poutal v EU boj nikoli o první, ale o poslední místo. Takzvaný klíč pro přerozdělování grantů a dluhu bude záviset na propadu HDP v letech 2020-2021 v duchu hesla čím hůř, tím líp. Čím hůř se bude naši ekonomice dařit, tím hlasitěji uslyšíme, o co více peněz přineče z Bruselu a jak jsme dobří, že na ně pohodlně dosáhneme.

Chce se ironicky poznamenanat, že „navzdory tisíř“ vlády v soutěži o nejméně konkurenceschopnou ekonomiku zatím stále zao- stávajíme za Španělskem nebo Francií, kde HDP kleslo zhruba o pětinu. K tomu se budeme muset starat o to, abychom byli co nejmenší, nejdigitalizovanější, abychom pltili nové evropské společné daně a neodchýlovali se od uvědomělých evropských hodnot. Hodnoty jako demokracie, suverenity, svoboda a tři nové plány EU neobsahují.

Schválený objem společného užitného duhu činí na papíře 750 miliard eur. Už dnes je ovšem jasné, že Evropská rada – včetně premiéra Babše – schválila zadlužení výrazně vyšší. Podle závěrů zasedání je omezených symbolických 750 miliard počítáno v cenách roku 2018. Vzhledem k míře inflace v letech 2018 a 2019 se tedy již nyní ve skutečnosti jedná o 775 miliard. V následujícím období tak bude Unie mít silnou motivaci, aby ceny rostly: čím vyšší bude míra inflace, tím více si bude moci v tomto systému půjčovat. Takto vzniklý dluh chce EU splatit do roku 2058, roku stého výročí založení Evropského hospodářského společenství.

V EU člověk nemusí být vzdělaný, pracovitý, produktivní, aby přežil. Stačí, když je zelený, správně ujině uvědomělý, digitalizovaný, když přijme společné zdanění a umí dobře čerpat. Příkaz a přerozdělování však skomírající HDP nevrátní. To už to bylo.

Znovu se stáváme ekonomikou centrálně řízenou. A v ní není důležitý HDP, nýbrž materiální bilance.

ně jako zbytek EU, už přestala přijímat plánu Next Generation EU hrů na sociálnětržní hospodářství, k jehož budování nás zavazuje Lisabonská smlouva, předstírat. Už nejme ekonomikou ani tržní, ani sociálnětržní. Znovu se stáváme ekonomikou centrálně řízenou. V centrálně řízené ekonomice pak není důležitý HDP, nýbrž materiální bilance.

Výsledek jednání Evropské rady, který premiér spolu s analytiky balasné slavili, roz-

Jako loterii mluví odborníci o boji se sinicemi na Plumlovské přehradě u Prostějova. Minulý měsíc tady šla kvalita vody dolů, na hladině se objevil vodní květ. Teď je nádrž čistá. Otázkou je, jak dlouho to vydrží.

Michal Šverdlík
redaktor MF DNES

PLUMLOV Zřejmě i kvůli rybám, jež připlyly neznámo odkud, se nedávno na Plumlovské přehradě u Prostějova objevil vodní květ. Situace se však brzy zlepšila a znečištění zmizelo. Aktuálně je tady voda v pořádku, poslední odběry hygieniků to potvrdily.

„Hodnotíme ji číslem jedna, což znamená, že přehrada je vhodná ke koupání,“ sdělila Eva Čehovská z Krajské hygienické stanice v Olomouci. V minulých letech přítom právě polovina sezony přeznamenala problémy, když se Plumlov začal plnit jedovatými sinicemi. Letos jim ovšem nepřeje počasí.

V polovině července se v nádrži objevil vodní květ a také leklé ryby. Ty vylovili místní rybáři, dostatečný přítok pak hojně navštěvovanou přehradu pročistil. Příčinu odborníci nezjistili.

„V současné době se vodní květ výrazně zlepšil, sinice jsou zcela v pořádku a leklé ryby již byly odstraněny. Nezjistili jsme příčinu toho, proč leklý,“ doplnila Čehovská.

Ryby se do přehrady dostaly kvůli lidem nebo srážkám
Podle biologa Petra Loyky, který při obnově Plumlovské přehrady pracoval jako odborný dozor, se do nádrže dostalo velké množství nepůvodních krasů stříbrných. Odkud se vzali, není přesně jasné. Bud připlavali jedním z přítoků, Kleštinkem, kam by je někdo podle Loyky musel úmyslně vypustit, nebo se do nádrže dostali s nedivnými přívalovými dešti z výše položených nádrží či zahradních bazénků.

„Rybářům se je podařilo vylovit.

Tato situace pak mohla mít vliv na přechodné zhoršení kvality vody. V přehradě ani ve volných vodách nemají krasu co dělat,“ podotkl Loyka.

V boji proti sinicím pak Plumlovu podle Loyky pomáhá také počasí.

„Vloni připomínala přehrada spíše vysychající lagunou uprostřed hanácké stepi, letošní rok je po mno-

„Vloni připomínala přehrada spíše vysychající lagunou uprostřed hanácké stepi, letošní rok je zatím naprosto jiný.“

ha letech zatím naprosto jiný,“ porovnal biolog, který žít v přehradě sleduje již dlouhé roky.

Obavy měl Loyka pouze z přívalových dešťů, které mohly opět vypláchnout kanály a do Podhradského rybníka a Plumlovské přehradě spláchnout nečistoty. To se naštěstí nestalo.

(Zdroj: MF Dnes)

Na prvních dvou ukázkách lze pozorovat rozdílné typografické zpracování citací, přičemž první způsob vyznačení se v daném čísle periodika vyskytuje několikrát, zato druhý způsob pouze v tomto jednom článku. Můžeme si také všimnout, že i když je tu první ukáзка sázena na praporek, není mezi délkou jednotlivých řádků opticky tak velký rozdíl jako v případě Deníku a pro oddělení sloupců se používá sloupečnic. U druhé ukázky vidíme trend objevující se u více novinových titulů, a to přidávání fotografií autora k jeho článkům. Pro tento titul je specifické také používání vertikálních i horizontálních linek k oddělení částí článků.

(Zdroj: MF Dnes)

Tento článek je opět sázena na praporek. Můžeme zde vidět snahu o přibližně stejné zarovnání pravého okraje sazby, které způsobuje výskyt osmi řádků s dělením slov pod sebou. Také zde najdeme dva případy jednopísmenné spojky a předložky na konci řádků, které by si zasloužily, hlavně protože jde o začátky vět, přesunutí na další řádek. Neopodstatněné je rovněž ponechání části posledního slova na východovém řádku, mohlo být bez jakýchkoli nežádoucích důsledků na sazbu přesunuto na poslední řádek celé.

Právo

Úprava deníku Právo je specifická zarovnáváním titulků na střed a celkově symetričtější sazbou. Fotografie jsou orámovány černou linkou a některé obrázky slouží jako samostatné zprávy, pouze v kombinaci se svým popiskem. V rubrice Publicistika se také objevují fotografie autorů článků, podobně jako tomu je u MF Dnes.

Vakcínu. Očkovač chce od října

Risko má k dispozici vakcínu proti novému typu koronoviru SARS-CoV-2. V sobotu to pro agenturu RIA Novosti ve městě Nižnij Novgorod uvedl ministr zdravotnictví Michail Muráško.

Američané byli překvapeni, když slyšeli příběh Sputniku. Teď nastane naprosto stejná situace. Rusko bude první

Kirill Dmitriev, šéf RDIF

S masivním očkováním by se podle něj mělo začít letos v říjnu. Přednost budou mít například zdravotníci a učitelé. O jaký druh séra jde, ministři neupřesnili. Sdílné výzkumné zařízení v Moskvě podle Muráška dokončí klinická hodnocení vakcíny a pracuje na jejím zaregistrování. „Přijímáme širší očkování na říjen“, řekl s tím, že přednost budou mít rizikové skupiny.

První ruská vakcína by podle zdroje agentury Reuters měla být schválena k užití v srpnu. Agentura DPA napsala, že jako termín se prosíká 10. srpen.

Ruské ministerstvo obrany potvrdilo, že jako dobrovolníci pro testování posloužili vojáci. Alexander Ginzburg, šéf projektu, CNN řekl, že už dostal vakcínu.

Premiér Michail Mišustin minulý týden potvrdil, že vývojem vakcíny se zabývá 17 ruských vědeckých pracovišť. Z 26 typů očkovacích látek se podle něj bezpečnost a účinnost prokázaly u čtyř z nich. (Pokračování na str. 4)

PIETNÍ AKT UCTIL ROMSKÉ OBĚTI V Letech na Písecku se v neděli na místě někdejšího koncentračního tábora konala pietní akce, která připomněla romské oběti z druhé světové války.

Více na str. 2

Obědy či kroužky. Co všechno hrozí nákazou

Jiří Mach

Prvního září se otevrou školy. Mnozí se obávají, že dříve nebo později se znovu začne šířit nákaza koronavirem. Problém mohou vznikat zejména při výjezdech stovkám dětí a desítkám kanonů i dalších zaměstnanců nebo při prolnání tříd a družin.

Přesložte si podle ministra školství Roberta Plagy (ANO) školy na přísnější hygienické podmínky na jaře zvyklé, znamená to, že všechny nároky budou schopny naplnit i při plných třídách od 1. září. Po

Máme 900 žáků a sto zaměstnanců. Obávám se, že je jen otázka doby, kdy se nákaza objeví

Ranata Schejbalová, asociace gymnázií

drobnější návody ministerstvo školství dodá v týdnu od 17. srpna. Plošné uzavření škol při nálezce už prý nehrozí, ale uzavření jednotlivých škol či tříd ano.

„Samozřejmě se ty věci zvládají jinak, pokud máš ve škole třeba polovinu dětí, a jinak za plného provozu. Třeba když chodí jen zlomek dětí, tak se výjezdy obědů po skupinkách, sniž by se mezi sebou skupinky pokřívaly, zvládá. Ale když tam jsou všechny děti, tak bychom obědy vydávali čtyři hodiny“, řekl Právu prezident Asociace ředitelů základních škol Michal Černý, který vede Masarykovu ZŠ v pražských Klánovicích.

„Už jsme se například smířili s tím, že nebudeme provozovat obilněný salátový bar, kde si děti samy nabírají saláty do misek“, dodal.

(Pokračování na str. 4)

S kopií madony pomáhá robot a 3D tiskárna

Vladimír Klepáč

Robotická ruka a 3D tiskárna z Fakulty výtvarných umění brněnského Vysokého učení technického (VUT) pomáhají vytvořit kopii gotické Vimperské madony. Dílo z roku 1400 zdobí kostel Navštívení Panny Marie.

Nachází se přímo na oltáři, přičemž manipulace se skulpturou je velmi obtížná. Proto umělci pro vytvoření její kopie povolali do akce i nejmodernější techniku včetně speciálních skenerů a digitálních simulací.

Bez toho, sby Vimperská madona musela opustit kostel, se jim podařilo vytvořit věrný trojrozměrný model 1,1 metru vysokého uměleckého díla.

Netradiční postup

Ten je nyní předlohou sochaři Lukášovi Černému, který vytváří kopii skulptury pro vimperský muzeum.

„Námi zvolený postup se patrně v budoucnu stane běžným. Dříve to bývalo tak, že pokud někdo chtěl vytvořit kopii historického sochařského díla, tak se tento předlohu převzal umělec do ateliéru a ten jí měl jako předlohu. Další možností bylo odlišit makety. My jsme nemohli jít ani jednou z těchto cest,“ řekl Právu Jiří Péc z Fakulty výtvarných umění VUT Brno.

Tým umělců si nechal u oltáře počátkem letošního roku postavit přímo v kostele lešení. Dílo na něj bylo vysunuto z oltáře ve výšce čtyř metrů. Péc pak sochu naskenoval v využitím počítače a ručního skeneru. Skýt dat má trval zhruba hodinu a půl.

(Pokračování na str. 3)

9 771211 211011

(Zdroj: Právo)

První výstřížek demonstruje hned několik specifických prvků úpravy tohoto periodika. Prvním z nich je střídání základního a kurzívního řezu u titulků, ke kterému dochází poměrně nahodile. Druhým prvkem jsou graficky oddělené citace uprostřed článků s krátkými sloupci, které články nevhodně rozdělují do dvou částí (článek *Obědy či kroužky*). Můžeme si tu také všimnout hlavního obrázku, který nenáleží k žádnému z článků na stránce, ale sám o sobě funguje jako odkaz na pokračování textu.

(Zdroj: Právo)

Na těchto ukázkách vidíme překrývání velkých fotografií, které se v Právu objevuje poměrně často. Výsledek není ideální hlavně kvůli použitým rámečkům kolem fotografií a bylo by vhodnější tyto stránky upravit tak, aby se obrázky nepřekrývaly. Nevhodné jsou také případy, kdy fotografie zasahuje jen nepatrně do vedlejšího sloupce textu (viz ukázka vpravo, fotografie vlevo dole).

Na základě těchto ukázek můžeme konstatovat, že v každém periodiku se vyskytují prvky, které jeho úpravu, jakkoli je na první pohled atraktivní, poněkud znehodnocují. U většiny z nich je poměrně jisté, že jde o chyby vzniklé nedostatečnou pečlivostí při úpravě stran a nedostatečnou kontrolou dat před tiskem. Také dnešní moderní technologie projevující se šablonovitostí jednotlivých titulů a nemožností editora do těchto šablon zasahovat podle svého uvážení, vedou k nutnosti přizpůsobovat úpravu materiálů prostoru, který je pro ně určen.

Závěr

Podoba dnešních tištěných médií navazuje na předchozí vývoj, ve kterém se jejich forma podřizovala aktuálním dostupným možnostem technologického zpracování. V době ruční sazby jsme se tak setkávali s novinami složenými z jednoduchého textu o malém počtu sloupců a minimálního množství grafických prvků, strojová sazba již dovolila rozčlenění textu do většího počtu sloupců, a protože se samotná sazba urychlila, bylo možné věnovat více času její úpravě a lámání. S fotosazbou přišel zásadní zlom ve tvorbě písma a v manipulaci s ním a usnadnila se i práce s fotografiemi. Úprava novin tak mohla pracovat s novými typy písma a s novými grafickými prvky. Častěji se začalo pracovat také s vertikálním členěním novinové strany v důsledku snazší montáže materiálu.

To vše vedlo k podobě periodik, jak ji známe dnes – tedy k úpravě podtrhující dominantní obrazové sdělení, s prvky opakujícími se v každém čísle (umožněno využíváním šablon a vzorových stran), a snažící se získat si pozornost publika v rostoucí konkurenci rozhlasu, televize a internetu. Na základě uvedených ukázek chybné úpravy stran aktuálního denního tisku lze vyvodit následující závěry: většina chyb, které se v tisku objevily, způsobovala narušení celku sazby a znehodnocení úpravy periodika; mnoho z nich bylo také způsobeno nepečlivou kontrolou před tiskem, která souvisí s používáním automatizovaných postupů v práci s počítačovou sazbou.

Zásadní problém dnešního urychleného procesu sazby vidíme v rozdělení práce na grafické a typografické úpravě listu na několik dílčích úkonů rozdělených mezi více pracovníků – jeden z pracovníků má na starost tvorbu šablon, další úpravu rukopisů, úpravu grafických prvků, jiný pak vkládá texty a fotografie do utvořených šablon podle aktuálního dodaného materiálu a společnou práci v redakčním systému se snadno může narušit část práce, kterou vytvořil někdo jiný (a zjistí se to až v hotovém vydání).

V práci s typografií strany se také stále více projevuje trend vizualizace obsahu, který editory vede k nutnému přizpůsobování textových složek složce obrazové. Tak dnes mají hlavní místo v novinách fotografie, jejichž rozměry se

stále zvětšují, dále rozsáhlé grafy, fotografie autorů, reklamní sdělení, úvodní fotopanely inzerující články atp. Teprve až jsou v šabloně umístěny tyto prvky, můžeme přejít k práci s textovým sdělením. Na úpravu textu však kvůli množství obrazových prvků pravděpodobně nezbývá moc času a opravy možných typografických chyb se tak stávají vedlejšími (a také se v dnešní době často spoléhá na úpravy, které ve vysázeném textu automaticky provádí počítače). Urychlením procesu sazby textu se totiž získá více času k vyhledávání a dodávání aktuálních zpráv, které ještě mohou být do čísla zařazeny.

Automatizace celého procesu se projevuje hlavně v používání šablon. U některých titulů jsme viděli opakované používání totožného rozvržení titulní strany. Z toho lze vyvodit, že obrazová sdělení na těchto stranách mají předem určené nejvhodnější parametry, příp. jsou na tyto rozměry upraveny – pokud však jde o důležitou fotografii o rozměru jiném a není možné, aby byla upravena podle zavedených pravidel, šablona i obsah se jí musí přizpůsobit.

Summary

The main topic of this bachelor thesis is the development of periodic press over the course of history. The first part of the thesis presents a historical overview of the old methods of typesetting and describes how these technologies influenced the typesetting process of newspapers which needed to be swift and precise. Additionally, it contains research of the tools that make the newspaper a distinctive type of document.

The dawn of printed newspaper came in the 15th century with Johannes Gutenberg's invention of the letterpress. Utilising this technology enabled the first books to be printed, followed by the first printed periodic press. Even though the first printed media were vastly different from the ones there are today, they started the process that transformed them over time in accordance with then emerging technologies. At first, printing using the letterpress required manual typesetting – each page of text was composed of metal letter stamps. In the 19th century, however, the editorial boards of various newspapers incentivised the first attempts for automating the process, which gave birth to mechanical press. Casting letters and arranging them in lines no longer needed to be done by hand. In the mid-20th century, this process was replaced by phototypesetting, i.e. a technique combining typesetting with photographic methods. The development of newspaper typesetting was furthered by the invention of digital typesetting, a method that is commonly used today. With digital typesetting, the automation of the process grew even more extensive – today's newspaper editors typically use fixed page layouts and the trend of virtualising content is ever rising.

The second part of the thesis deals with the period of digital typesetting, researching and, in examples, comparing the typical phenomena in Czech daily newspapers. Moreover, it concentrates on the problems of laymanising the typesetter profession and utilising predefined layouts (of newspaper title pages, especially). The main goal of the second part is to describe the changes that our periodic press has seen since the 1990s and to find out why these changes happened.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Poláková Eliška

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta UP

Název diplomové práce: Vliv technologií na proces sazby a výsledný grafický produkt. Proměna novin s nástupem počítačové sazby v 80./90. letech 20. století.

Jméno vedoucího diplomové práce: Mgr. Lenka Pořízková, Ph.D.

Počet znaků: 102 988

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 17

Bakalářská práce se soustřeďuje na jednotlivé typy sazby, které předcházely sazbě počítačové (ruční sazba, strojová sazba, fotosazba), a na to, jak konkrétně ovlivňovaly a limitovaly proces grafické přípravy novin a jaký vliv měly na jejich vizuální podobu. Na tomto pozadí pak odborně reflektuje zlom, který nastal s příchodem počítačové sazby na přelomu 80. a 90. let 20. století, a změny, které se projevíly laicizací práce sazeče a šablonovitostí rozvržení novinových stran. V závěru analyzuje jednotlivé prvky grafické úpravy dnešních seriózních novinových titulů.

Klíčová slova: noviny, typografie, sazba, grafická úprava, počítačová sazba, DTP

This thesis concentrates on the individual typesetting methods preceding the digital typesetting (manual typesetting, hot metal typesetting, phototypesetting) and on the ways they influenced and restricted the process of graphical preparation of newspapers and their final appearance. Using this knowledge as a foundation, it shows the revolution brought in by the invention of digital typesetting around the year 1990 and the changes that enabled laymanising the typesetter profession and templating newspaper page layouts. The conclusion analyses individual elements of graphical editing of today's reputable newspapers.

Key words: newspaper, typography, typesetting, graphic design, digital typesetting, DTP

Seznam použité literatury a zdrojů

BARTÁK, Jan. *Z dějin polygrafie: tisk novin a časopisů v průběhu staletí*. Praha: Votobia, 2004. Institut mediální komunikace. ISBN 80-7220-203-0.

BERNÁTH, Miroslav a Jaroslav ORLÍČEK. *Technologie fotosazby: Pro 3. a 4. roč. SOU stud. obor sazeč a pro 3. roč. SPŠG*. Praha, 1986.

BLAŽEJ, Bohuslav. *Ruční sazba: Učeb. text pro žáky stř. prům. šk. grafické*. Praha, 1978.

BLAŽEJ, Bohuslav. *Grafická úprava tiskovin: (Stud. obor polygrafie): Pro 4. roč. stř. prům. šk. grafické*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-23201-9.

BURIÁNEK, Zdeněk, J. KOPŘIVA a V. RÝPAR. *Abc o grafické úpravě novin a časopisů*. Praha, 1961.

ČUŘÍK, Jaroslav. *Nové trendy v médiích*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-5825-5.

DYNTAR, Josef. *Technologie ruční sazby: určeno k výchově dorostu v polygrafickém prům. a pro prac. ve výrobě a naklad.* Praha: SNTL, 1957. Řada polygrafické literatury.

HLADKÝ, Miroslav a Jan BARTÁK. *Základy grafické úpravy periodik: Vysokoškol. učeb. pro stud. obor žurnalistika*. Praha, 1981.

HORNÝ, Stanislav. *Od DTP k pre-pressu: průvodce světem tvorby dokumentů*. Praha: Grada Publishing, 1997. ISBN 80-7169-340-5.

JEDLIČKA, Jindřich. *Sazba a lámání knih, novin a časopisů*. Praha, 1972.

KOČIČKA, Pavel a Filip BLAŽEK. *Praktická typografie*. Vyd. 2. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-251-0232-7.

PISTORIUS, Vladimír. *Jak se dělá kniha: příručka pro nakladatele*. 3., dopl. a přeprac. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011. ISBN 978-80-87053-50-8.

POP, Pavel, Jindřich FLÉGER a Vladimír POP. *Sazba: Pro 1. a 2. roč. stř. prům. šk. grafické a stř. odb. učil. polygrafické*. Vyd. 2. Praha, 1989.

POP, Pavel, Jindřich FLÉGER a Vladimír POP. *Sazba: Pro 2. a 3. roč. stř. prům. šk. grafické a stř. odb. učil. polygrafické*. Vyd. 2. Praha, 1988.

RYBIČKA, Jiří, Petra ČAČKOVÁ a Jan PŘICHYSTAL. *Průvodce tvorbou dokumentů*. Bučovice: Martin Stříž, 2011. ISBN 978-80-87106-43-3.

SONBERG, Josef. *Strojová sazba*. Praha, 1978.

VEČEŘA, Pavel. *Úvod do dějin tištěných médií*. Praha: Grada Publishing, 2015. *Žurnalistika a komunikace*. ISBN 978-80-247-4178-9.